

บทที่ 3

พัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน ของชุมชนชายแดนห้วยโก๋น

การตั้งถิ่นฐานหมายถึงการสร้างที่อยู่อาศัยของมนุษย์โดยการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มรวมถึงการที่มนุษย์อพยพย้ายถิ่นที่อยู่เข้าไปในดินแดนแห่งใหม่ด้วยเหตุผลต่าง ๆ เช่น เหตุผลทางเศรษฐกิจ การเมืองและศาสนา เป็นต้น การตั้งถิ่นฐานในแต่ละพื้นที่มักจะสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม

ตำบลห้วยโก๋นมีที่ตั้งและสภาพแวดล้อมแบบชนบทมีลักษณะเป็นธรรมชาติที่มนุษย์ยังไม่เปลี่ยนแปลงสภาพธรรมชาติมากนัก จำนวนประชากรอยู่อาศัยน้อยและเบาบางแต่มีประชากรหลากหลายชาติพันธุ์ได้แก่ เผ่าไทยวนหรือไทเหาะ ถิ่นหรือลัวะ ขมุและไทลื้ออยู่อาศัยรวมกันเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก การคมนาคมขนส่งในพื้นที่ไม่สะดวก สภาพพื้นที่ทั่วไปเป็นป่าเขาทุรกันดารและตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติซึ่งเป็นบริเวณเทือกเขาหลวงพระบางซึ่งเป็นแนวพรมแดนของประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ปัจจุบันถูกบุกรุกแผ้วถางเพื่อทำการเกษตร เนื่องจากสภาพพื้นที่บีบบังคับทำให้ตั้งถิ่นฐานอย่างหนาแน่นในพื้นที่ลาดชันและในพื้นที่ราบขนาดเล็ก

ลักษณะการก่อตั้งหมู่บ้านชุมชนชายแดนห้วยโก๋น ช่วงแรกคือเริ่มบุกเบิกตั้งถิ่นฐานเข้าจับจองพื้นที่ป่าเพื่อการเพาะปลูกจับจองที่ดินในพื้นที่ประชากรอาศัยอยู่อย่างเบาบางและเริ่มเพิ่มจำนวนหลังคาเรือนพัฒนาเป็นหมู่บ้าน สำหรับหมู่บ้านในชุมชนชายแดนห้วยโก๋น บางหมู่บ้านขยายตัวออกจากขอบเขตหมู่บ้านเดิม การขยายตัวของพื้นที่ตั้งถิ่นฐานมีการขยายตัวทั้งพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำการเกษตร บางหมู่บ้านจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นเกิดการแบ่งกลุ่มบ้านเรือนไปเริ่มตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แห่งใหม่เพราะพื้นที่หมู่บ้านเดิมไม่สามารถรองรับการขยายตัว ลักษณะการตั้งถิ่นฐานในชนบทมักขาดการวางแผนการตั้งถิ่นฐานส่งผลให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ติดตามมาภายหลัง

พัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานในช่วงเวลาที่ผ่านมา ชุมชนชายแดนห้วยโก๋นตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มเป็นหมู่ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านต่าง ๆ ตั้งถิ่นฐานแบบรวมกลุ่มหมู่บ้าน ส่วน

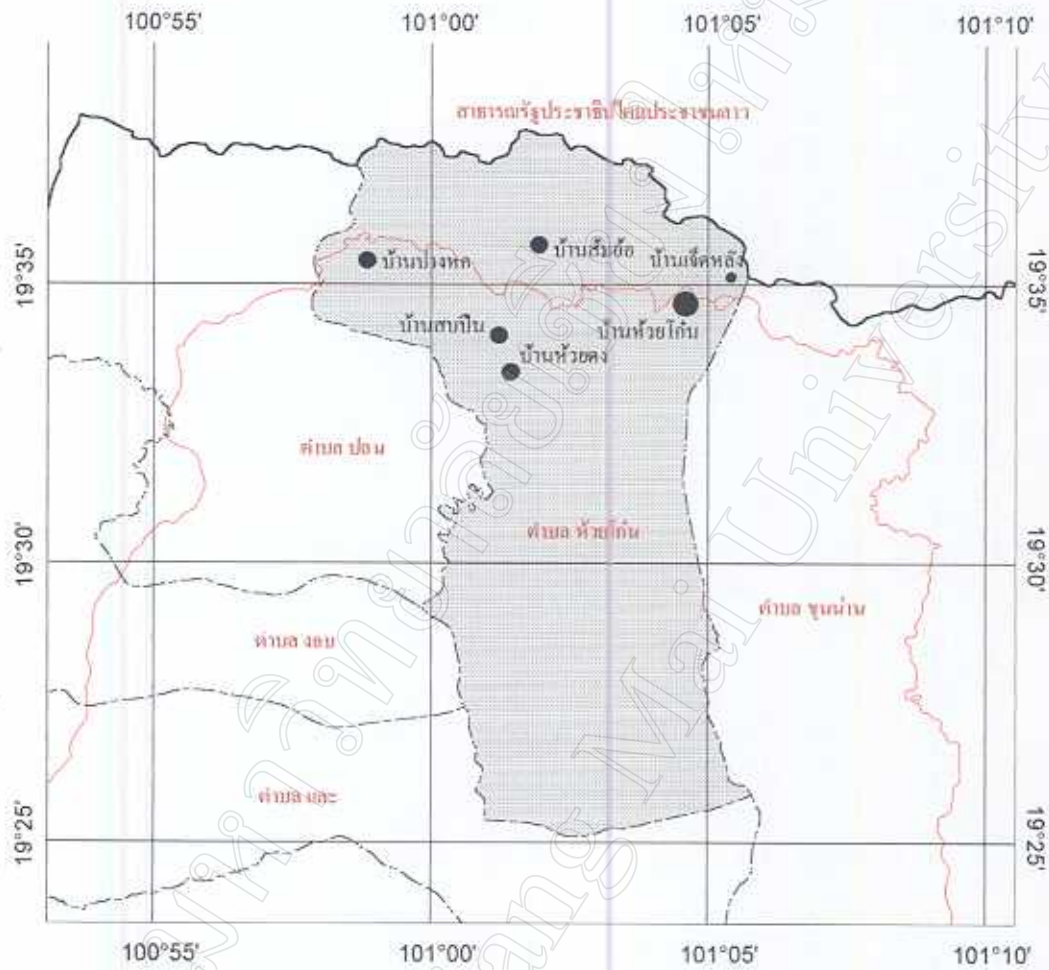
ใหญ่ มักตั้งชื่อหมู่บ้านตามสภาพแวดล้อมและตามชื่อลำห้วยที่ไหลผ่านชุมชน ลักษณะการดำรงชีพของประชากรในพื้นที่ศึกษาอยู่ในลักษณะเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคคือการเลี้ยงสัตว์และการเพาะปลูก ประชากรปลูกข้าวไว้บริโภคในครัวเรือนตลอดทั้งปี เมื่อได้ผลผลิตจำนวนมากพอหรือเหลือบริโภคภายในครัวเรือนจึงนำไปขายเป็นรายได้หรือแลกเปลี่ยนกับผลผลิตชนิดอื่นและประชากรยังทำการเพาะปลูกข้าวโพดสำหรับค้าขายเป็นรายได้หลักของครัวเรือน ลักษณะโครงสร้างทางสังคมครอบครัวมีลักษณะเป็นทั้งครอบครัวขยายและครอบครัวขนาดเล็ก ลักษณะครอบครัวขยายหรือครอบครัวขนาดใหญ่ สมาชิกในครัวเรือนประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก ปู่ ย่า ตา ยาย เมื่อลูกชายคนใดแต่งงานจะแยกบ้านเรือนไปตั้งครอบครัวขนาดเล็ก ครอบครัวใหม่ เว้นแต่ลูกชายคนสุดท้ายซึ่งประชากรในชุมชนมีความเชื่อเกี่ยวกับลูกชายคนสุดท้ายที่ถือว่าลูกชายคนสุดท้ายต้องเลี้ยงดูดูแลพ่อแม่และผู้สูงอายุภายในครอบครัวเดิม ในสถานะเศรษฐกิจตกต่ำปัจจุบันส่งผลให้ความคิดเกี่ยวกับการตั้งบ้านเรือนหรือแยกครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป ลูกชายไม่มีฐานะทางการเงินเพียงพอสร้างบ้านเรือนใหม่ได้เกิดการรวมกันอยู่อาศัยในบ้านเรือนเดิมทำให้ครอบครัวมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเพิ่มมากขึ้นกลายเป็นครอบครัวขยาย และเมื่อครอบครัวตนเองมีฐานะจึงแยกครอบครัวมาตั้งบ้านเรือนใหม่โดยประชากรจะพยายามตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณบ้านเรือนเดิม ถ้าบ้านเรือนเดิมไม่มีพื้นที่เพียงพอ จึงจะพยายามตั้งบ้านเรือนใหม่ในพื้นที่หมู่บ้านเดียวกัน

การตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ศึกษาสามารถแบ่งพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานตามการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานที่เห็นได้ชัดเจนเป็น 3 ช่วงเวลา คือ

3.1 การตั้งถิ่นฐานช่วงก่อนปี พ.ศ. 2508

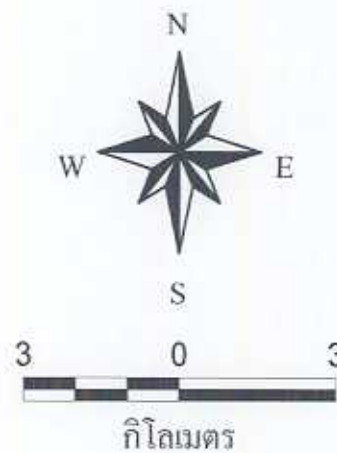
ช่วงระยะเวลาเริ่มตั้งถิ่นฐานของชุมชนชายแดนห้วยโก้นไม่สามรถระบุได้แน่ชัด เนื่องจากไม่มีหลักฐานที่สามารถบ่งชี้ได้แน่ชัดเกี่ยวกับช่วงระยะเวลาที่แต่ละหมู่บ้านเริ่มตั้งถิ่นฐานจริง แต่สามารถอนุมานได้ว่าแต่ละหมู่บ้านก่อตั้งมาเป็นเวลานานประมาณ 120 ปีจากคำบอกเล่าของผู้สูงอายุในหมู่บ้าน ในอดีตแต่ละหมู่บ้านมีการอพยพเคลื่อนย้ายบ่อย ๆ ซึ่งเป็นปกติของการตั้งถิ่นฐานแบบชั่วคราวมักมีการอพยพเคลื่อนย้ายไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์และเหมาะสมกับการทำการเกษตรและสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ปัจจัยสำคัญในการตั้งถิ่นฐานของแต่ละชุมชนในพื้นที่ชุมชนชายแดนห้วยโก้นคือการตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งน้ำเพื่อความสะดวกในการนำน้ำมาอุปโภคบริโภค แต่มีบางลักษณะของการตั้งถิ่นฐานที่แตกต่างกันของแต่ละชุมชนซึ่งขึ้นอยู่กับชาติพันธุ์ของแต่ละชุมชนที่มีความเชื่อแตกต่างกัน พื้นที่ศึกษามีกลุ่มชาติพันธุ์ 4 ชาติพันธุ์คือ กลุ่มไทยวนหรือไทเหาะ กลุ่มถิ่นหรือลาวะ กลุ่มขมุและกลุ่มไทลื้อ ทำให้การตั้งถิ่นฐานในอดีตมีลักษณะแตกต่างกันตามความเชื่อ การอพยพโยกย้ายแต่ละครั้งในอดีตนอกจากการอพยพเพื่อหาที่ทำกินแห่งใหม่ยังมี

แผนที่ 3.1 การตั้งถิ่นฐานช่วงก่อนปี พ.ศ. 2508

สัญลักษณ์

- ชุมชนขนาดเล็ก
- ชุมชนขนาดกลาง
- ชุมชนขนาดใหญ่
- ทางหลวงแผ่นดิน
- ขอบเขตตำบล
- เส้นเขตแดนไทย - ลาว
- พื้นที่ศึกษา

การอพยพโยกย้ายเมื่อเกิดเรื่อง “จืด” หรือคิดประเพณีซึ่งทุกชาติพันธุ์เชื่อถือเหมือนกันว่าเมื่อตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ใดแล้วเกิดการตายของประชากรชุมชนจำนวนมาก สิ่งนั้นคือการกระทำของผีที่ลงโทษชุมชน ชุมชนจึงต้องเคลื่อนย้ายไปตั้งถิ่นฐานยังพื้นที่ตั้งถิ่นฐานแห่งใหม่ ช่วงระยะเวลาประมาณ 20 ปีก่อนปี พ.ศ. 2508 มี 6 หมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านเริ่มตั้งถิ่นฐานแบบถาวร มีการอพยพโยกย้ายน้อยมากยกเว้นหมู่บ้านห้วยโก้นที่มีการอพยพอย่างสม่ำเสมอเพื่อหลีกเลี่ยงภัยจากสงคราม

3.2 การตั้งถิ่นฐานช่วงเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2508 ถึงปี พ.ศ. 2528

ช่วงเวลานี้คือช่วงเวลาการเปลี่ยนแปลงโยกย้ายการตั้งถิ่นฐานของแต่ละหมู่บ้านเนื่องจากภัยสงครามที่เกิดจากพรรคคอมมิวนิสต์ประเทศไทยมีการเคลื่อนไหวต่อต้านฝ่ายรัฐบาล พื้นที่ชุมชนชายแดนห้วยโก้นถูกจัดเป็นพื้นที่สีแดง มีผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ปฏิบัติการอย่างรุนแรง แต่ละชุมชนได้รับผลกระทบจากสงครามจึงตัดสินใจอพยพโยกย้ายเพื่อความปลอดภัยของตนเองและครอบครัว โดยแต่ละชุมชนมีการอพยพโยกย้ายดังนี้

ในปี พ.ศ. 2508 หมู่บ้านปางหก อพยพโยกย้ายการตั้งถิ่นฐานหลักหนีภัยจากสงครามเพื่อความปลอดภัยของตนเองและครอบครัวไปพึ่งพิงพักอาศัยยังหมู่บ้านหลายทุ่ง หมู่บ้านน้ำเลียงและหมู่บ้านไร่ไทรงาม ตำบลปอน อำเภอทุ่งช้าง

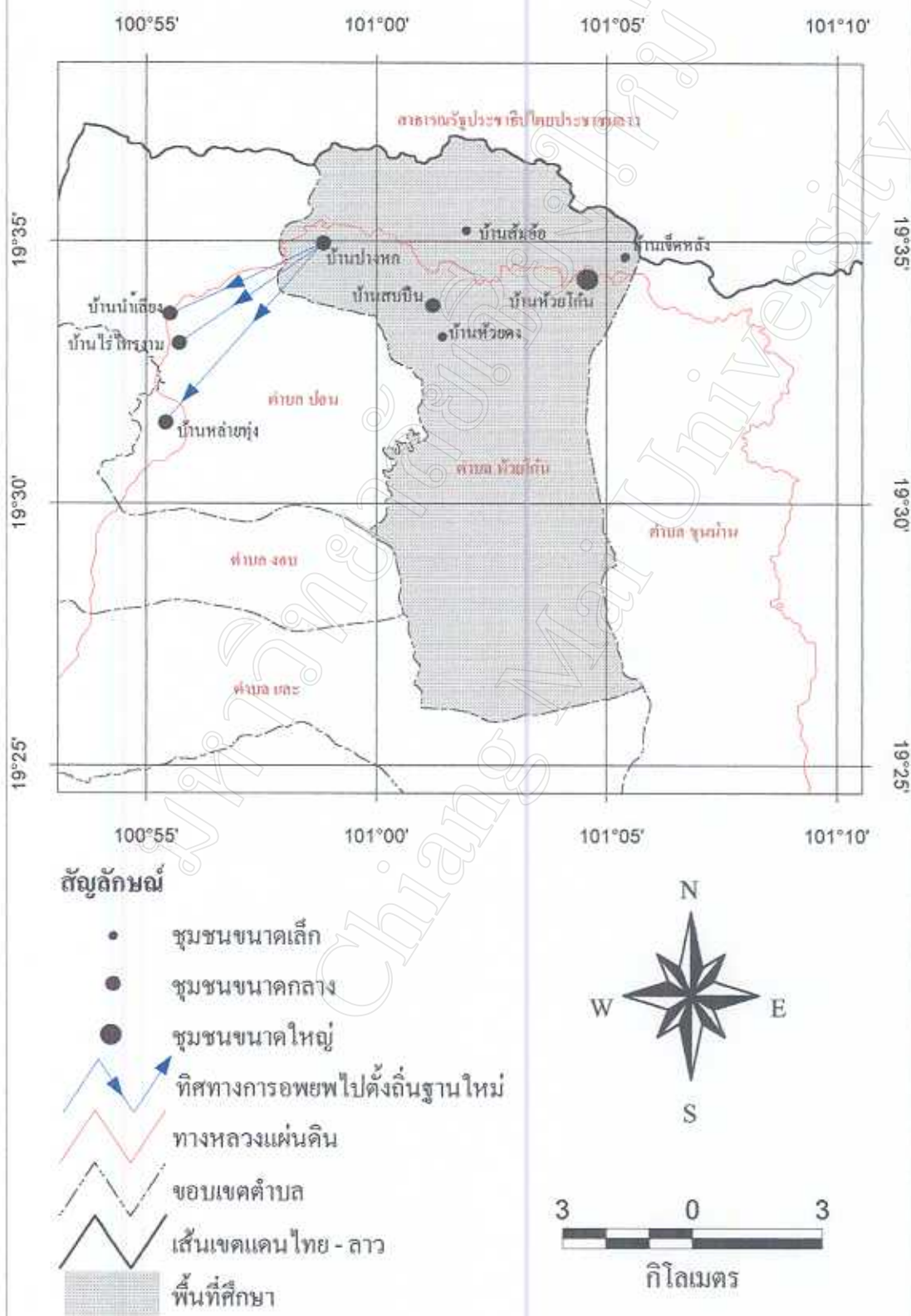
ในปี พ.ศ. 2515 หมู่บ้านห้วยคดอพยพโยกย้ายการตั้งถิ่นฐานเพียงชั่วคราวเพื่อหลีกเลี่ยงภัยจากสงคราม โดยอพยพไปพึ่งพิงพักอาศัยยังหมู่บ้านน้ำเลียง ตำบลปอน อำเภอทุ่งช้างระยะเวลาประมาณหนึ่งเดือนจึงอพยพกลับมาตั้งถิ่นฐานใหม่ในพื้นที่เดิม

ในปี พ.ศ. 2516 หมู่บ้านส้มอ้อ (หมู่บ้านใหม่ไชยรัตน์ในปัจจุบัน) อพยพหนีภัยสงครามไปพึ่งพิงพักอาศัยยังหมู่บ้านน้ำเลียง และหมู่บ้านสบป็นอพยพหนีภัยสงครามไปพึ่งพิงพักอาศัยยังหมู่บ้านหลายทุ่ง ตำบลปอน อำเภอทุ่งช้าง การอพยพของประชากรหมู่บ้านสบป็นมีการอพยพเฉพาะผู้หญิง เด็กและคนชรา ผู้ชายไม่อพยพไปไหนยังคงอยู่ดูแลบ้านเรือนและทรัพย์สินของตน อพยพหนีภัยสงครามประมาณหนึ่งเดือนจึงอพยพกลับมาอยู่ในที่ตั้งถิ่นฐานเดิม

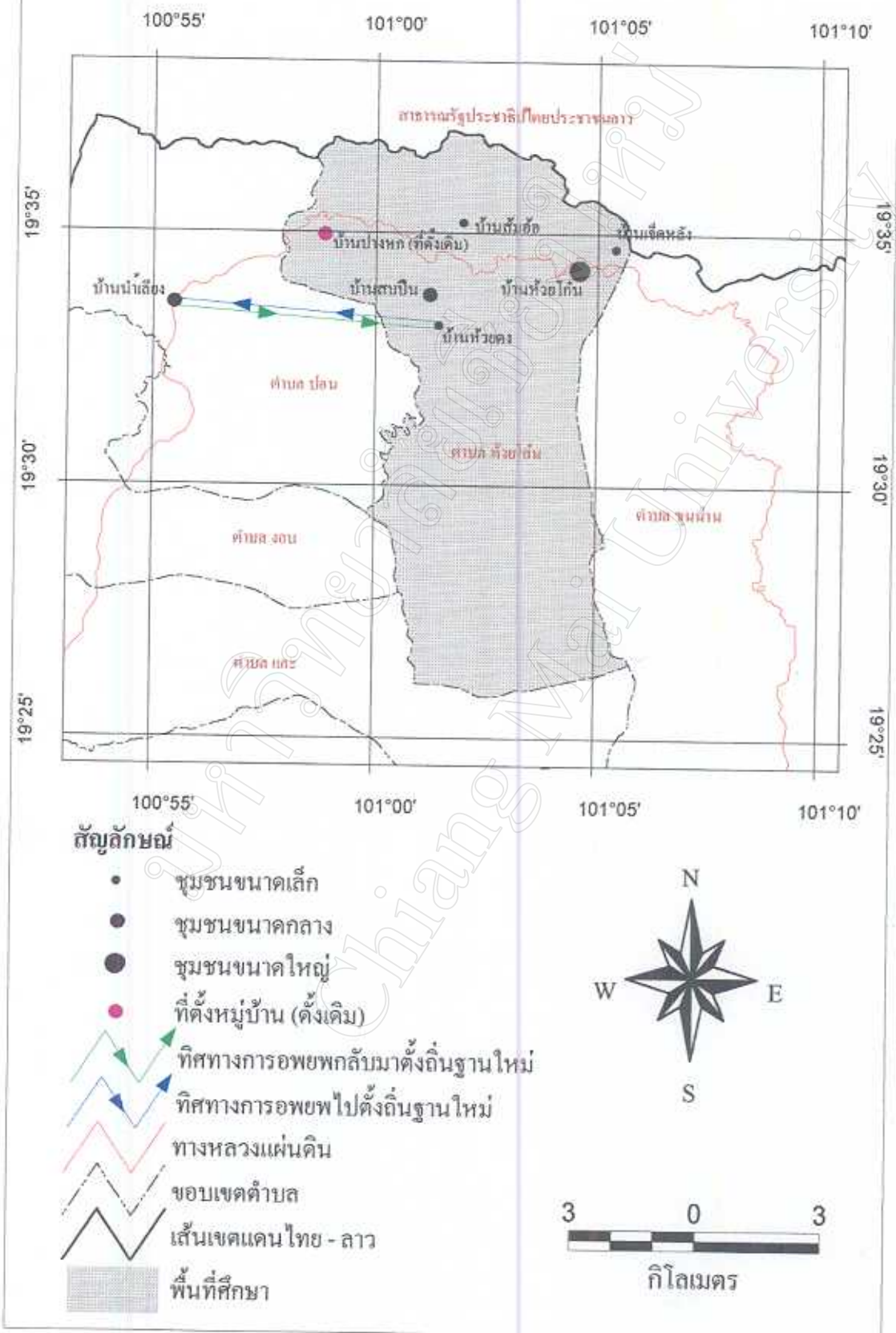
ในปี พ.ศ. 2517 หมู่บ้านห้วยโก้นอพยพโยกย้ายการตั้งถิ่นฐานเพื่อหลีกเลี่ยงภัยสงครามไปพึ่งพิงพักอาศัยยังหมู่บ้านน้ำเลียงและหมู่บ้านหลายทุ่ง ตำบลปอน อำเภอทุ่งช้าง

ในปี พ.ศ. 2518 หมู่บ้านเจ็ดหลัง (หมู่บ้านห้วยทรายขาวในปัจจุบัน) ได้รับผลกระทบจากสงครามจึงอพยพไปพึ่งพิงพักอาศัยยังหมู่บ้านน้ำรีพัฒนา ตำบลขุนน่าน อำเภอเฉลิมพระเกียรติ (เดิมอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอบ่อเกลือ) และหมู่บ้านหนองคำ ตำบลปอน อำเภอทุ่งช้าง บางครอบครัวอพยพเข้าหลบภัยในพื้นที่ป่า

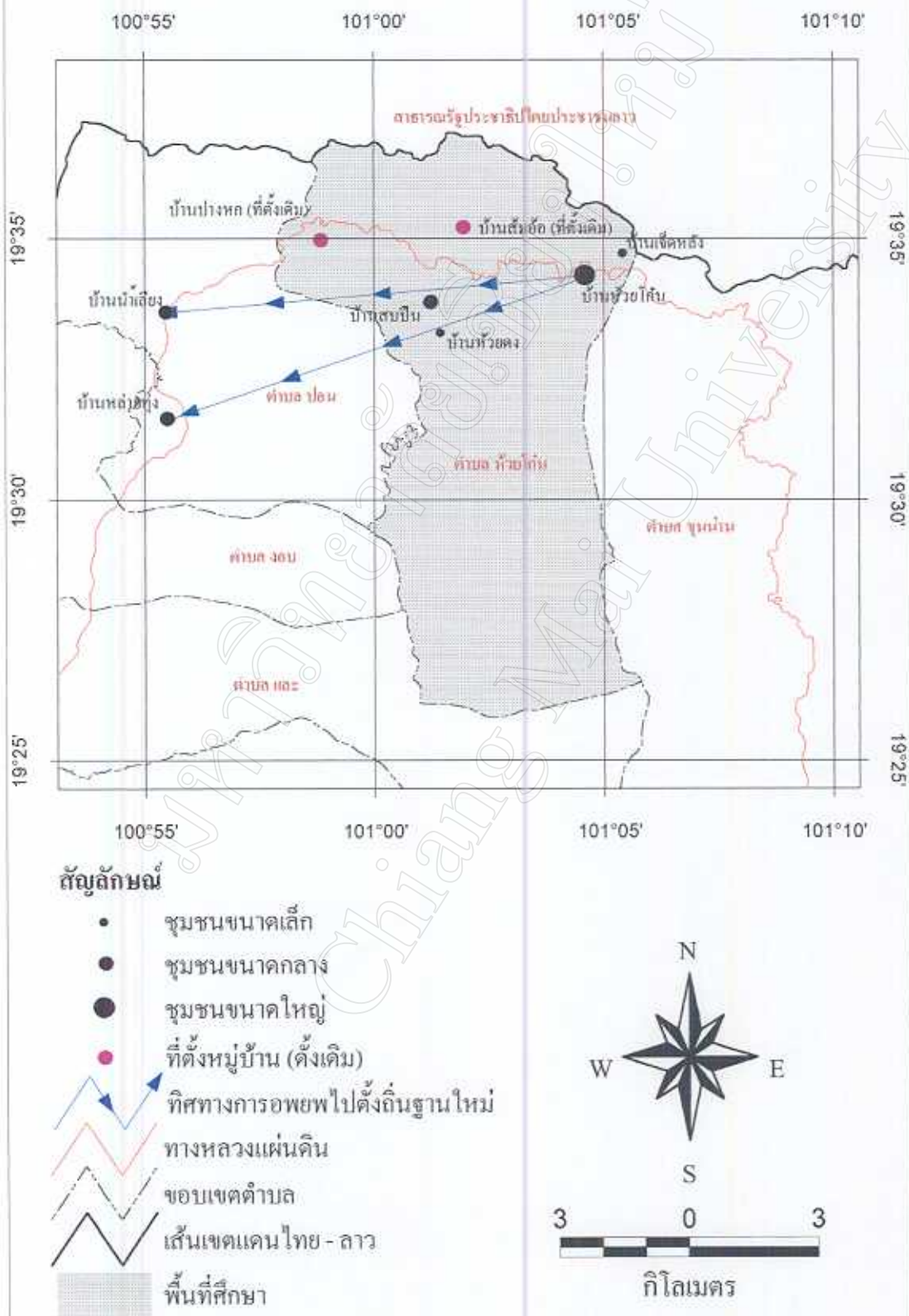
แผนที่ 3.2 การอพยพโยกย้ายการตั้งถิ่นฐาน ปี พ.ศ. 2508

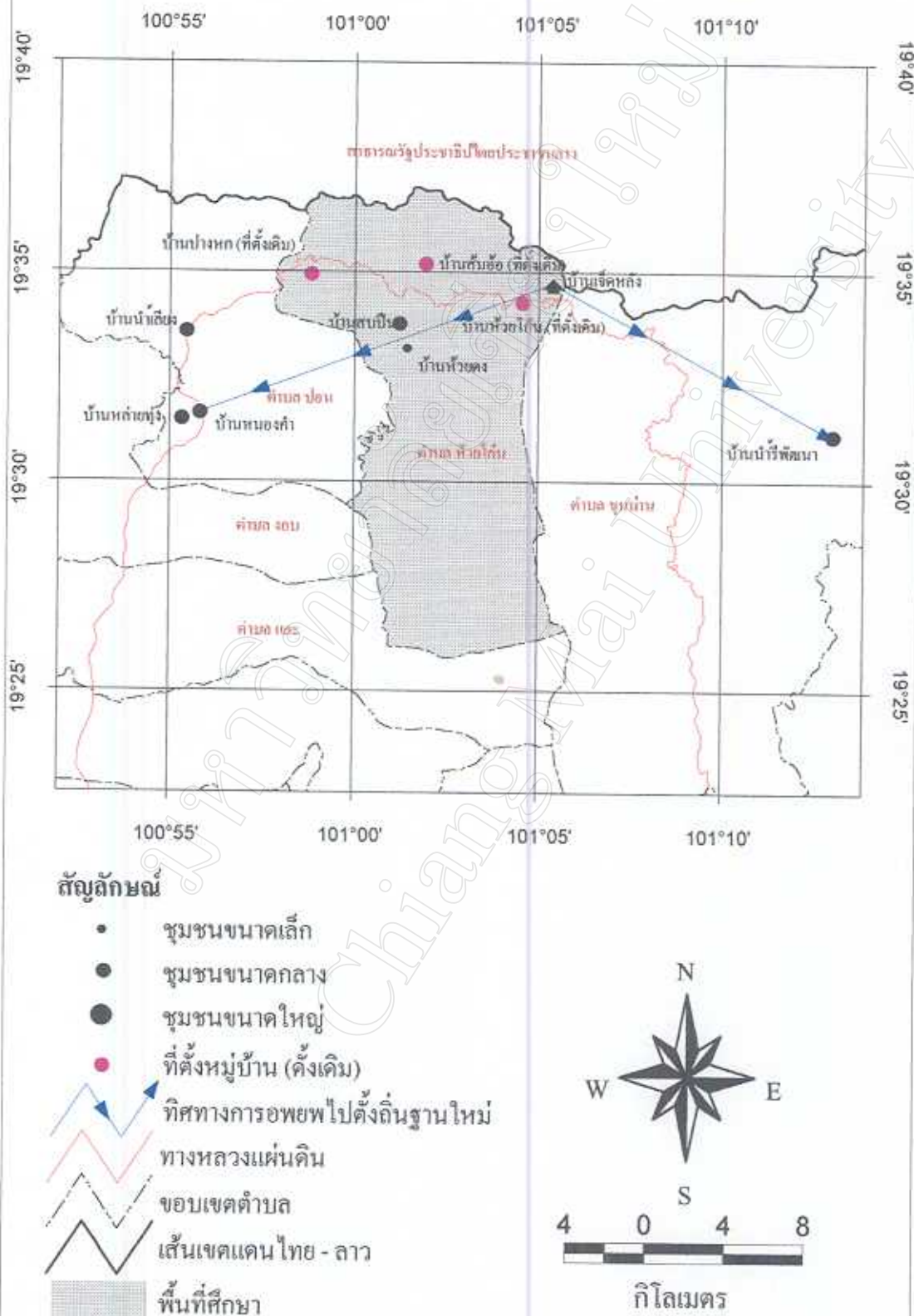
แผนที่ 3.3 การอพยพโยกย้ายการตั้งถิ่นฐาน ปี พ.ศ. 2515

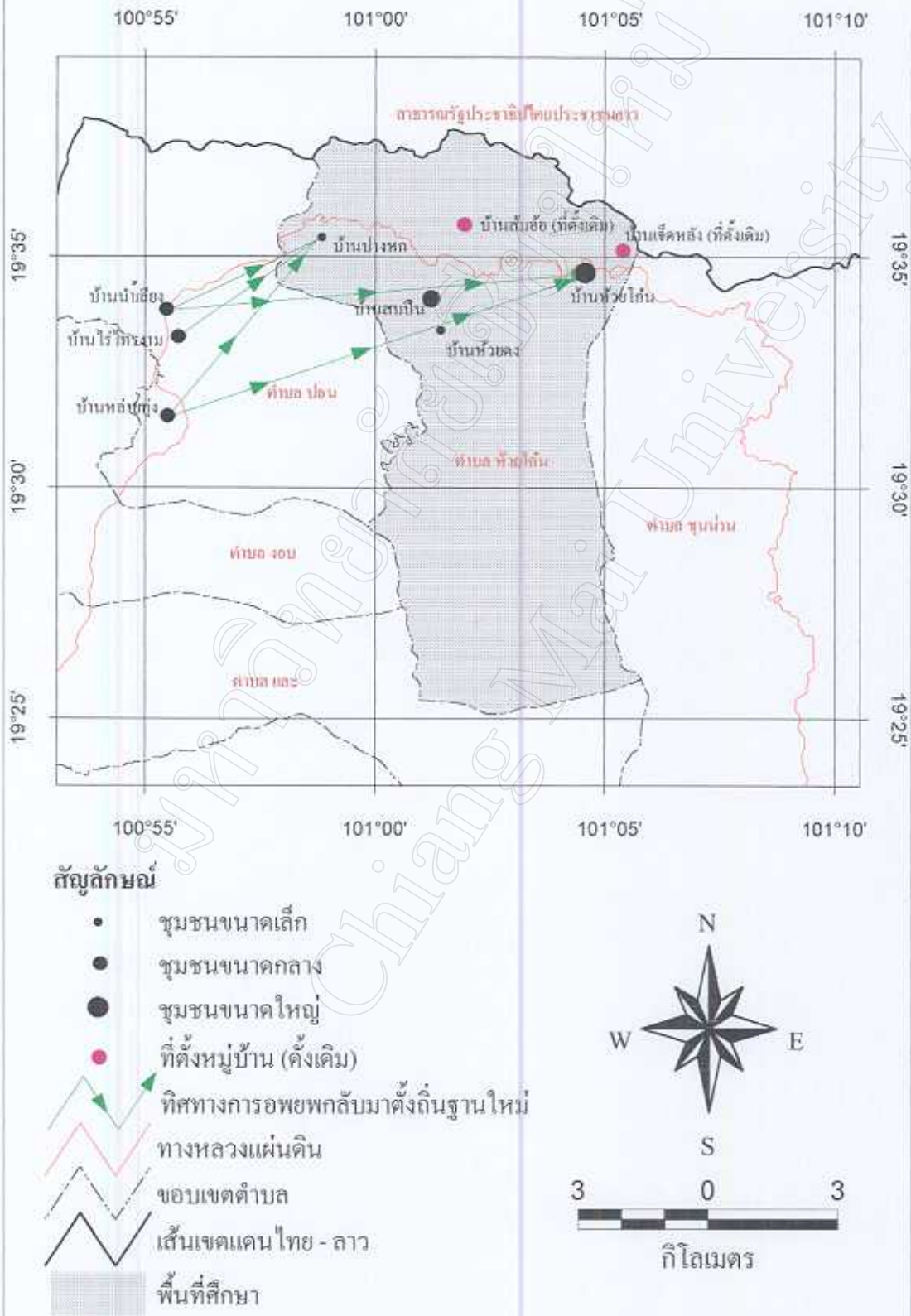
แผนที่ 3.4 การอพยพโยกย้ายการตั้งถิ่นฐาน ปี พ.ศ. 2517

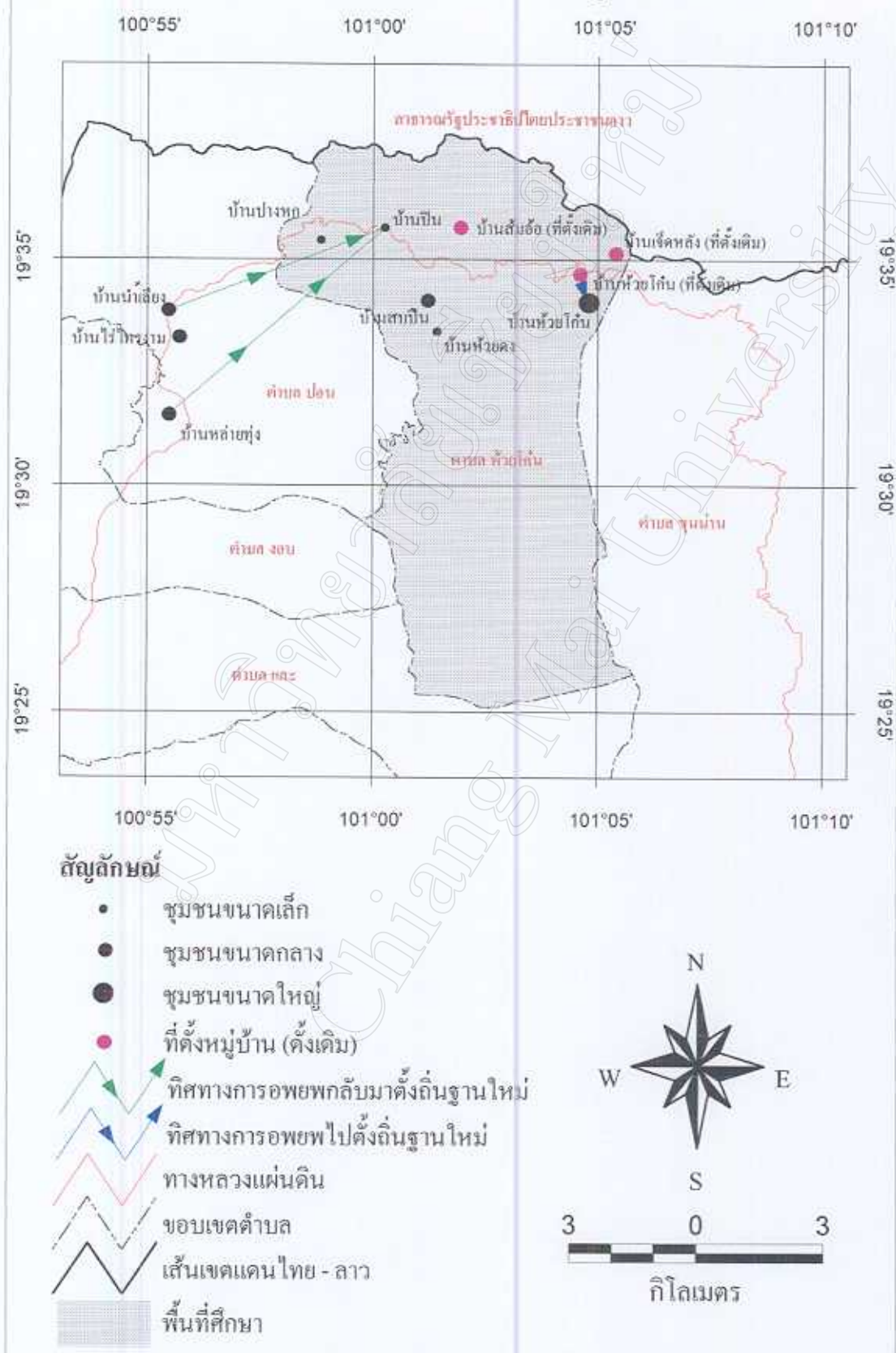

แผนที่ 3.5 การอพยพโยกย้ายการตั้งถิ่นฐาน ปี พ.ศ. 2518

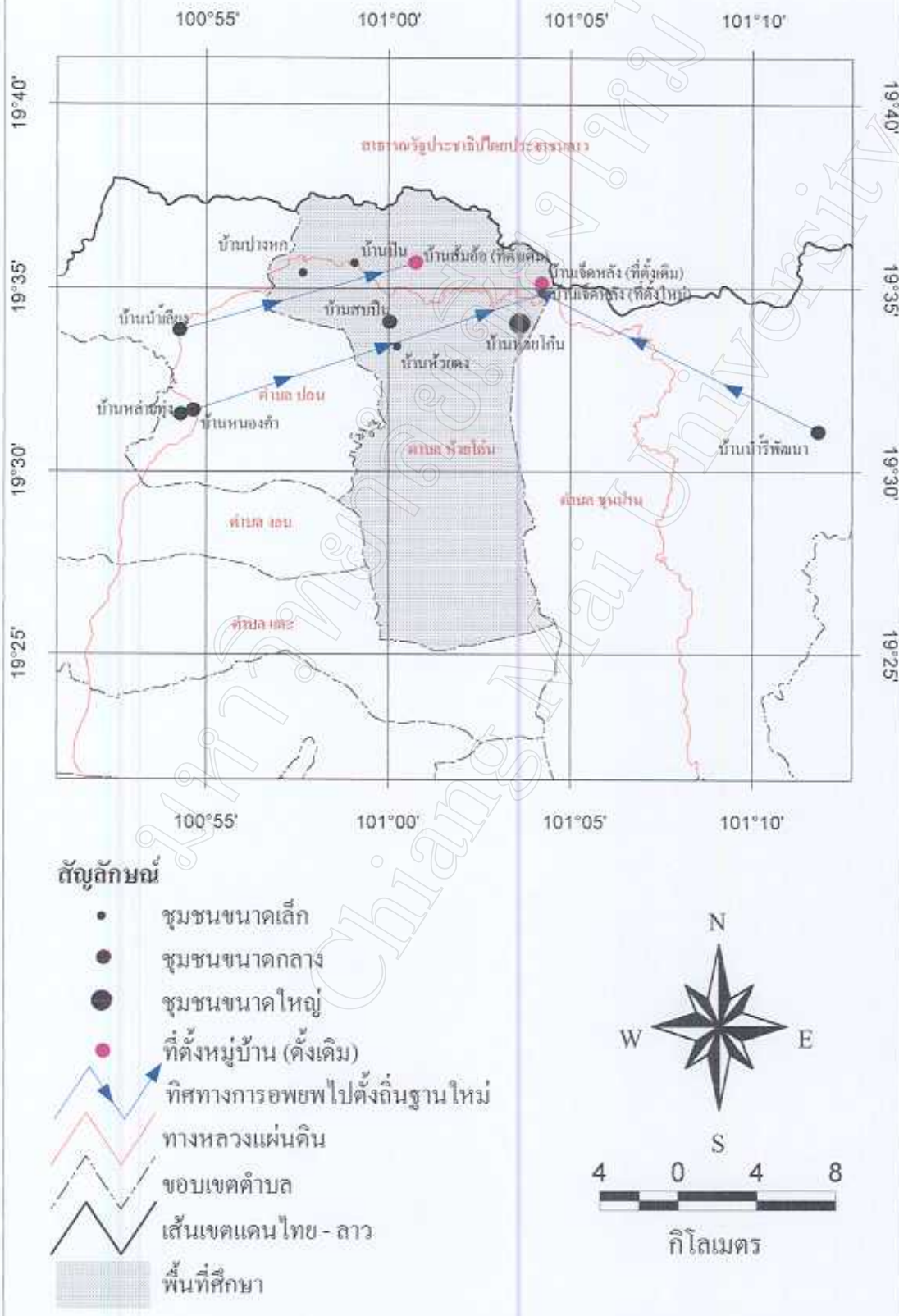

แผนที่ 3.6 การอพยพโยกย้ายการตั้งถิ่นฐาน ปี พ.ศ. 2519

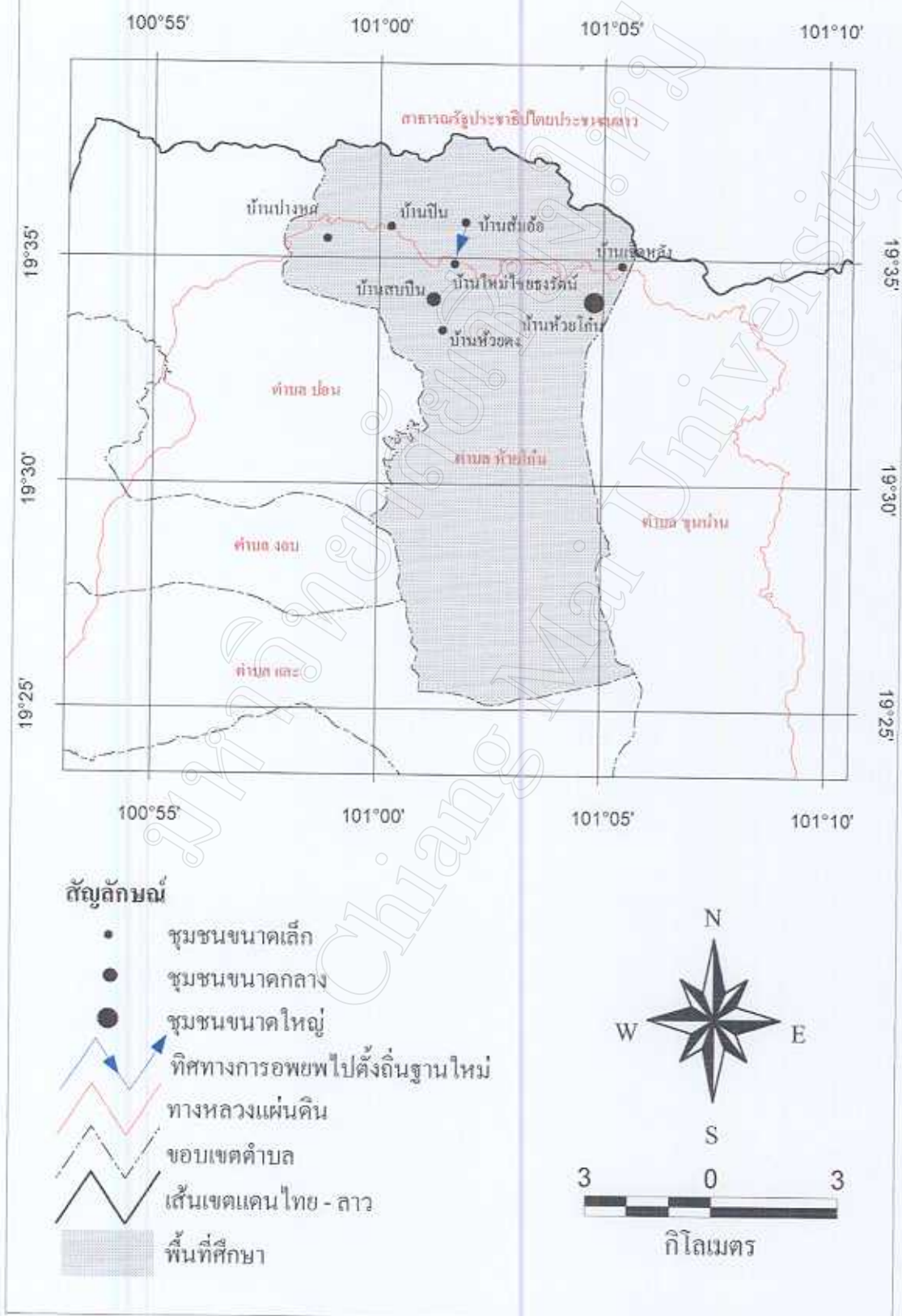

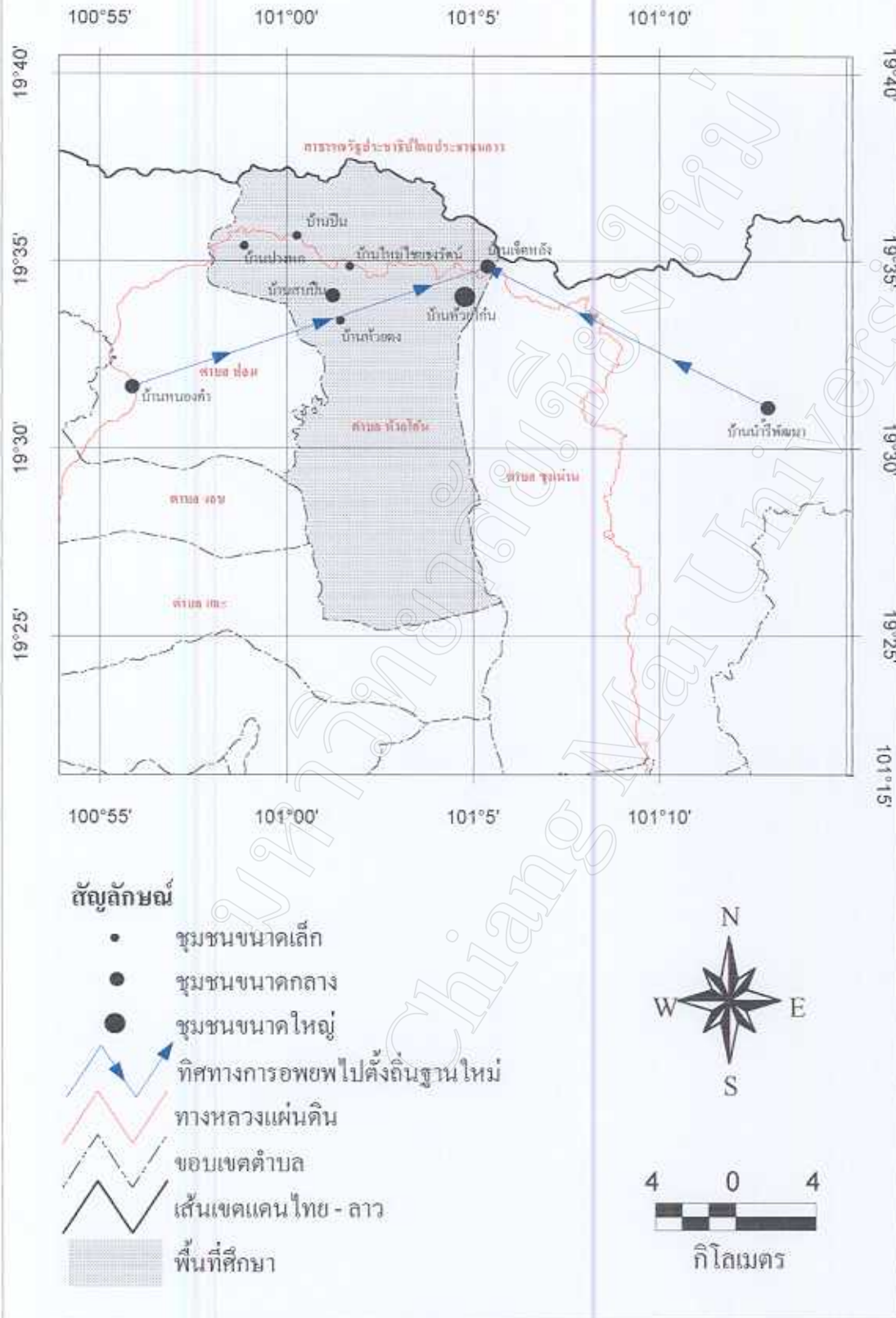
แผนที่ 3.8 การอพยพโยกย้ายการตั้งถิ่นฐาน ปี พ.ศ. 2526

แผนที่ 3.9 การอพยพโยกย้ายการตั้งถิ่นฐาน ปี พ.ศ. 2528

แผนที่ 3.10 การอพยพโยกย้ายการตั้งถิ่นฐาน ปี พ.ศ. 2530

ในปี พ.ศ. 2519 หมู่บ้านห้วยโก้นอพะพกลับมาตั้งถิ่นฐานยังที่ดั้งเดิม โดยได้รับการควบคุมดูแลการอพยพจากทางทหารและในปีเดียวกันหมู่บ้านปางหกได้อพยพกลับมาตั้งถิ่นฐานยังพื้นที่เดิม สาเหตุของการอพยพกลับมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เดิมของหมู่บ้านปางหกเพราะขาดแคลนพื้นที่ทำกินในหมู่บ้านที่อพยพไปพึ่งพิงพักอาศัยแต่อพยพกลับไม่ครบทุกครัวเรือน

ในปี พ.ศ. 2521 หมู่บ้านห้วยโก้นได้อพยพโยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แห่งใหม่ใกล้ฐานปฏิบัติการทหารเพื่อความปลอดภัยของตนเองและครอบครัวและในปีเดียวกันประชากรหมู่บ้านปางหกที่หลงเหลือในพื้นที่อพยพพึ่งพิงอพยพกลับมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แห่งใหม่แยกจากหมู่บ้านปางหกเดิมตั้งชื่อว่าหมู่บ้านปิ่น สาเหตุของการอพยพกลับมาเนื่องจากการขาดแคลนพื้นที่ทำกินในหมู่บ้านที่อพยพไปพึ่งพิงพักอาศัย โดยอพยพกลับมาไม่ครบทุกครัวเรือน เนื่องจากบางครัวเรือนที่อพยพไปพึ่งพิงพักอาศัยยังหมู่บ้านไร่ไทรงามสามารถดำรงชีวิตและมีพื้นที่ทำกินจึงทำให้ปัจจุบันหมู่บ้านปิ่นมีการติดต่อกับหมู่บ้านไร่ไทรงามในฐานะญาติมิตร

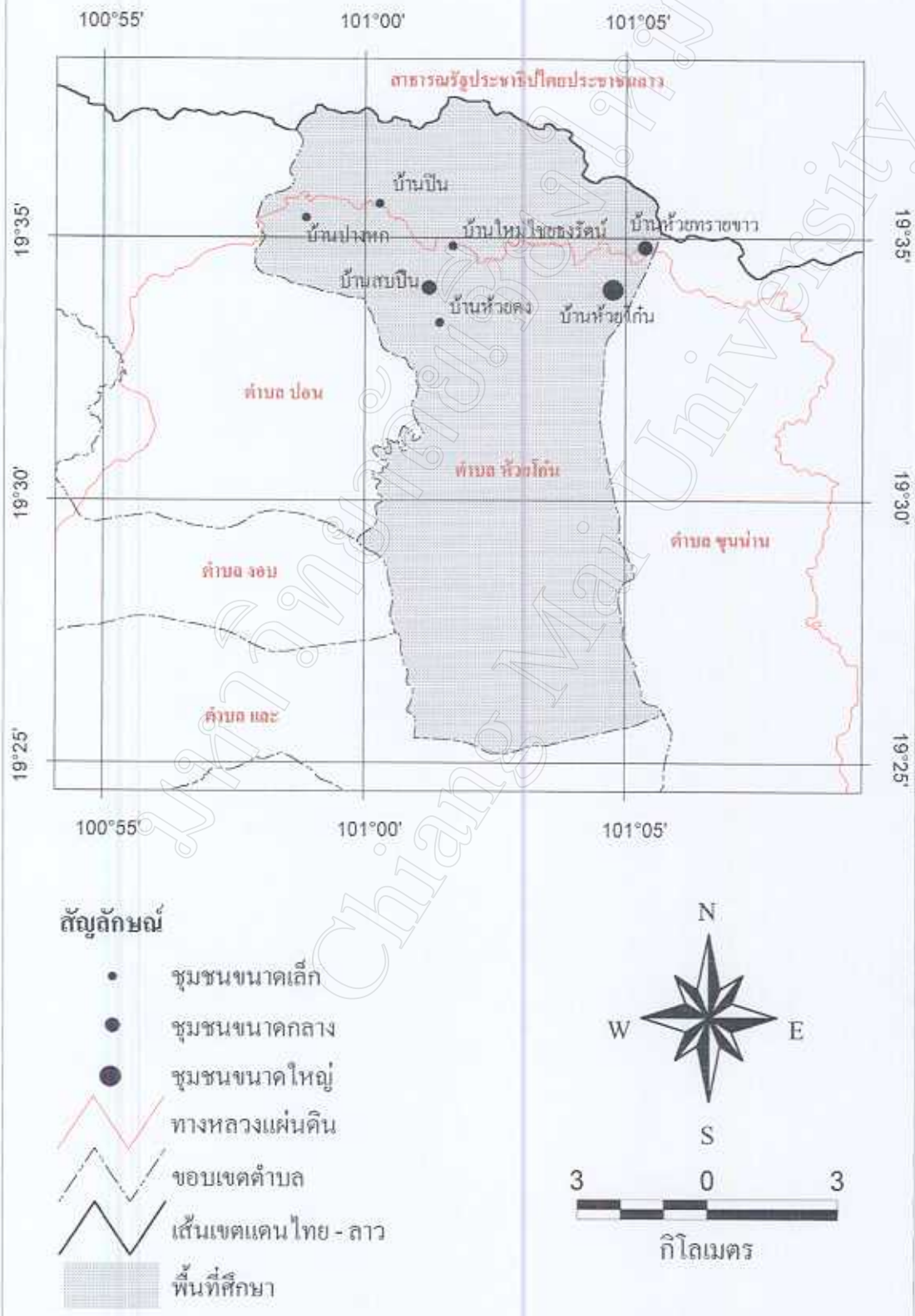
ในปี พ.ศ. 2526 หมู่บ้านส้มอ้ออพยพกลับมาตั้งถิ่นฐานยังพื้นที่เดิมแต่อพยพกลับไม่ครบทุกครัวเรือน บางครัวเรือนตั้งถิ่นฐานถาวรในหมู่บ้านน้ำเลียง ทำให้ปัจจุบันหมู่บ้านส้มอ้อคือหมู่บ้านใหม่ไชยรงค์ และหมู่บ้านเจ็ดหลังได้อพยพกลับมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แห่งใหม่ใกล้เคียงพื้นที่ดั้งเดิมในชุมชนชายแดนห้วยโก้นและพ.ศ. 2528 หมู่บ้านใหม่ส้มอ้ออพยพโยกย้ายอีกครั้งตามคำแนะนำของทางทหารเปลี่ยนชื่อเป็นหมู่บ้านใหม่ไชยรงค์

ในปี พ.ศ. 2530 ได้มีการรวบรวมประชากรหมู่บ้านน้ำรีพัฒนา ตำบลขุนน่าน อำเภอเฉลิมพระเกียรติและหมู่บ้านหนองคำ ตำบลปอน อำเภอทุ่งช้าง เข้ากับหมู่บ้านเจ็ดหลังทำให้หมู่บ้านมีขนาดใหญ่ขึ้นเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านห้วยทรายขาว

3.3 การตั้งถิ่นฐานช่วงเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 ถึงปัจจุบัน

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 เป็นต้นมาประชาชนในหมู่บ้านทั้ง 7 แห่งในพื้นที่ชุมชนชายแดนห้วยโก้นได้หยุดการอพยพโยกย้าย มีการตั้งถิ่นฐานแบบถาวรในพื้นที่ที่ตั้งถิ่นฐานปัจจุบัน มีเพียงการขยายตัวของพื้นที่ตั้งถิ่นฐานเดิมสู่บริเวณใกล้เคียงที่เหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐานและการเกษตร ปัจจุบันพัฒนาทางด้านสาธารณูปโภคสาธารณูปการ โดยเฉพาะการพัฒนาเส้นทางคมนาคม ทำให้รูปแบบของชุมชนนอกจากขยายตัวในทิศทางรอบชุมชนยังขยายตัวเป็นแนวยาวตามเส้นทางคมนาคมและในพื้นที่ที่สาธารณูปโภคสาธารณูปการเข้าถึง

แผนที่ 3.11 ที่ตั้งหมู่บ้านปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2543

พัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานชุมชนชายแดนห้วยโก๋นคล้ายคลึงกันถึงแม้ว่าจะประกอบด้วยชนหลายชาติพันธุ์ซึ่งได้แก่ชนเผ่าถิ่นหรือที่จังหวัดน่านเรียกว่า “ ลัวะ “ ถิ่นอพยพจากลาวเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยปี พ.ศ. 2419 เนื่องจากพวกเขาในเมืองลาวได้กระด้างกระเดื่อง ทางลาวจึงได้ทำการปราบปรามที่เมืองงอย ทำให้ชาวถิ่นอพยพเข้ามายังประเทศไทยและอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ชุมชนชายแดนห้วยโก๋นซึ่งหมู่บ้านห้วยดง หมู่บ้านสบปิ่นและหมู่บ้านห้วยทรายขาวเป็นชนเผ่าถิ่นทั้งหมู่บ้าน สำหรับประชากรหมู่บ้านห้วยโก๋นประกอบด้วยชนเผ่าไทลื้อและไทยวน ชุมชนชายแดนห้วยโก๋นยังประกอบหมู่บ้านใหม่ไชยธงรัตน์ซึ่งเป็นชนเผ่าขมุ ปัจจุบันประชากรสองชาติพันธุ์อยู่อาศัยในพื้นที่หมู่บ้านอย่างกลมกลืนยากต่อการแยกแยะ นอกจากแยกแยะจากภาษาหรือสำเนียงการพูด อีก 2 หมู่บ้านคือหมู่บ้านปางหกและหมู่บ้านปิ่นเป็นหมู่บ้านของชนเผ่าไทยวนหรือที่จังหวัดน่านเรียกว่า “ไทเหาะ” ประชากรชุมชนชายแดนห้วยโก๋นตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ตั้งถิ่นฐานศึกษาตั้งแต่อดีต โดยมีลักษณะเป็นกลุ่มบ้านเรือนขนาดเล็กก่อนจะมีการรวบรวมประชากรตั้งเป็นหมู่บ้าน ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานคือ การตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งน้ำ ซึ่งประชากรคิดว่าน้ำคือปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตจึงจำเป็นต้องตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งน้ำ เพื่อความสะดวกในการนำน้ำมาอุปโภคบริโภค

ช่วงปี พ.ศ. 2512 – 2513 พื้นที่ชุมชนชายแดนห้วยโก๋นถูกจัดเป็นพื้นที่สีแดง ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ปฏิบัติกรอย่างรุนแรง พรรคคอมมิวนิสต์ประเทศไทยมีการเคลื่อนไหวต่อต้านฝ่ายรัฐบาล ในภาวะสงครามประชากรขาดความมั่นใจในความปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สินของตน ประชากรหมู่บ้านต่าง ๆ ซึ่งเริ่มอพยพโยกย้ายไปพึ่งพิงพักอาศัยยังพื้นที่ที่ปลอดภัยที่ละหมู่บ้านโดยวิธีเดินเท้า แยกลักษณะการอพยพได้ 4 ลักษณะคือ

- 1) การอพยพเฉพาะคนและสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นปล่อยบ้านเรือนทิ้งไว้ให้ผู้พังได้แก่หมู่บ้านห้วยโก๋น หมู่บ้านเจ็ดหลัง (ห้วยทรายขาว) และหมู่บ้านปางหก (ช่วงการอพยพหมู่บ้านปิ่นยังมีได้แยกหมู่บ้านออกจากหมู่บ้านปางหก)
- 2) การอพยพเฉพาะคนและสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นทั้งบ้านเรือนไว้และกลับมาอยู่อาศัยยังบ้านเรือนหลังเดิมของตนซึ่งเป็นการอพยพชั่วคราวได้แก่ หมู่บ้านห้วยดง
- 3) การอพยพเฉพาะคนชรา ผู้หญิงและเด็ก ผู้ชายอยู่ดูแลบ้านเรือนและทรัพย์สินของตนในเวลาต่อมาจึงอพยพกลับมาพักอาศัยยังบ้านเรือนหลังเดิมของตนเป็นเพียงการอพยพชั่วคราวได้แก่ หมู่บ้านสบปิ่น
- 4) การอพยพเฉพาะคนและสิ่งของเครื่องใช้และรื้อถอนบ้านเรือนนำเอาวัสดุก่อสร้างโดยเฉพาะไม้เนื้อแข็งไปพื้นที่พึ่งพิงพักอาศัยได้แก่ หมู่บ้านส้มอ้อ (ใหม่ไชยธงรัตน์)

ช่วงเวลาต่อมาเมื่อประชากรคิดว่าปลอดภัยแล้วจึงอพยพกลับมาพักอาศัยยังบ้านเรือนหลังเดิมของตนเอง โดยอพยพกลับมาไม่ครบทุกครัวเรือนเนื่องจากบางครัวเรือนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่ที่พึ่งพิงพักอาศัยได้ แต่ส่วนใหญ่อพยพกลับมาตั้งถิ่นฐานยังพื้นที่ชายแดนห้วยโก้นเนื่องจากไม่มีพื้นที่รองรับการเพิ่มของจำนวนประชากร โดยเฉพาะ ไม่มีพื้นที่เกษตรสำหรับให้ประชากรประกอบอาชีพและบางส่วนอยากกลับมาอยู่อาศัยยังถิ่นกำเนิดของตน

ลักษณะการอพยพกลับมาตั้งถิ่นฐานของประชากรชุมชนชายแดนห้วยโก้นภายหลังสงครามสงบสามารถแยกได้ 2 ลักษณะคือ

การอพยพกลับมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แห่งเดิมซึ่งเคยตั้งถิ่นฐานก่อนการอพยพหลีกหนีภัยสงครามซึ่งได้แก่ หมู่บ้านหมู่บ้านห้วยคง หมู่บ้านห้วยโก้น หมู่บ้านส้มอ้อ (ใหม่ไชยณรงค์) หมู่บ้านปางหกและหมู่สบป็น

การอพยพกลับมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แห่งใหม่ในพื้นที่ชายแดนห้วยโก้นได้แก่ หมู่บ้านป็น หมู่บ้านเจ็ดหลัง (ห้วยทรายขาว) และหมู่บ้านป็น

ในอดีตหมู่บ้านในชุมชนชายแดนห้วยโก้นมีการแบ่งแยกหมู่บ้านและเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านดังต่อไปนี้ ประชากรหมู่บ้านป็นคือส่วนหนึ่งของประชากรหมู่บ้านปางหกก่อนการอพยพหนีภัยสงคราม และแยกหมู่บ้านจากหมู่บ้านมาตั้งเป็นหมู่บ้านป็นในช่วงการอพยพกลับมาตั้งถิ่นฐานหลังสงครามสงบเพราะหมู่บ้านปางหกอพยพกลับเพียงบางส่วน ประชากรส่วนที่เหลืออพยพกลับมาภายหลังและตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แห่งใหม่ใกล้เคียงหมู่บ้านปางหกและตั้งชื่อว่าหมู่บ้านป็น และหมู่บ้านใหม่ไชยณรงค์เดิมชื่อหมู่บ้านส้มอ้อเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเนื่องจากได้รับอิทธิพลจากทางทหาร โดยตั้งชื่อหมู่บ้านตามนามสกุลของนายทหารท่านหนึ่งที่ประชากรหมู่บ้านส้มอ้อนับถือซึ่งให้การคุ้มครองและช่วยเหลือประชากรหมู่บ้านส้มอ้อในช่วงการตั้งถิ่นฐานหลังสงครามสงบ เช่นเดียวกันหมู่บ้านห้วยทรายขาวซึ่งเดิมชื่อหมู่บ้านเจ็ดหลังเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเพราะการรวบรวมประชากรจากหมู่บ้านน้ำรีพัฒนา ตำบลขุนน่าน อำเภอเฉลิมพระเกียรติ และประชากรหมู่บ้านหนองคำ ตำบลปอน อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่านให้มาตั้งถิ่นฐานร่วมกับประชากรบ้านเจ็ดหลังและเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านห้วยทรายขาว

หลังจากการอพยพกลับมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ชุมชนชายแดนห้วยโก้นเกิดการอพยพเคลื่อนย้ายอพยพการตั้งถิ่นฐานอีกครั้ง เนื่องจากทำเลที่ตั้งถิ่นฐานบางหมู่บ้านมีความเสี่ยงต่อภัยที่จะเกิดขึ้นจากภาวะสงครามที่ยังดำเนินอยู่ในบางพื้นที่ของชุมชนชายแดนห้วยโก้น ทางทหารฝ่ายรัฐบาลจึงให้อพยพโยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานใหม่ยังพื้นที่ปลอดภัย ซึ่งได้แก่หมู่บ้านห้วยโก้นและหมู่บ้านใหม่ไชยณรงค์ ซึ่งสามารถดูรายละเอียดของภาระอพยพหลีกหนีภัยสงครามได้จากตาราง 3.1

เมื่อตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ปลอดภัย หมู่บ้านต่าง ๆ อยู่ในความดูแลและรับผิดชอบของทหาร และตำรวจจนถึงปัจจุบัน ปัจจุบันประชากรตั้งถิ่นฐานแบบถาวร ไม่คิดอพยพไปตั้งถิ่นฐานยังพื้นที่อื่น ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานคือการตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งน้ำ และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานคือความเชื่อของประชากรแต่ละชาติพันธุ์ซึ่งมักมีความเชื่อคล้ายคลึงกันว่าการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ใดเมื่อเกิดการตายของประชากรในหมู่บ้านจำนวนมาก ชนเผ่าต่าง ๆ ถือว่า “จืด” (การทำผิดประเพณี) ทำให้ผีโกรธและลงโทษโดยการทำให้ประชากรในหมู่บ้านเจ็บป่วยและตายนำไปสู่การอพยพย้ายถิ่นไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แห่งใหม่

ตาราง 3.1 รายละเอียดเกี่ยวกับการอพยพที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนชายแดนห้วยโก๋นแยกตามรายหมู่บ้าน

หมู่บ้าน	ชนเผ่า	ปีอพยพ	ปีอพยพกลับ	ช่วงเวลาอพยพ	หมู่บ้านให้การพักพิง
ห้วยดง	ถิ่น	2515	2515	1 เดือน	น้ำเลียง ตำบลปอน
สบปิ่น	ถิ่น	2516	2516	1 เดือน	หลายทุ่ง ตำบลปอน
ปางหก	ไทยวน	2508	2519	10 ปี	น้ำเลียง ตำบลปอน หลายทุ่ง ตำบลปอน ไร่ไทรงาม ตำบลปอน
ปิ่น	ไทยวน	2508	2521	13 ปี	น้ำเลียง ตำบลปอน หลายทุ่ง ตำบลปอน ไร่ไทรงาม ตำบลปอน
ห้วยโก๋น	ไทลื้อ ไทยวน	2517	2519	2 ปี	น้ำเลียง ตำบลปอน หลายทุ่ง ตำบลปอน
ห้วยทรายขาว	ถิ่น	2518	2526	8 ปี	โป่งตม ตำบลขุนน่าน น้ำรีพัฒนา ตำบลขุนน่าน หนองคำ ตำบลปอน
ใหม่ไชยรรัตน	ขมุ	2516	2526	10 ปี	น้ำเลียง ตำบลปอน

3.3.1 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานมีลักษณะเป็นกลุ่มหรือหย่อม โดยมีการเกาะกลุ่มของบ้านเรือนในพื้นที่ที่เหมาะสม ในอดีตหมู่บ้านตั้งอยู่กระจายทั่วไปในพื้นที่ที่เหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐานและการ

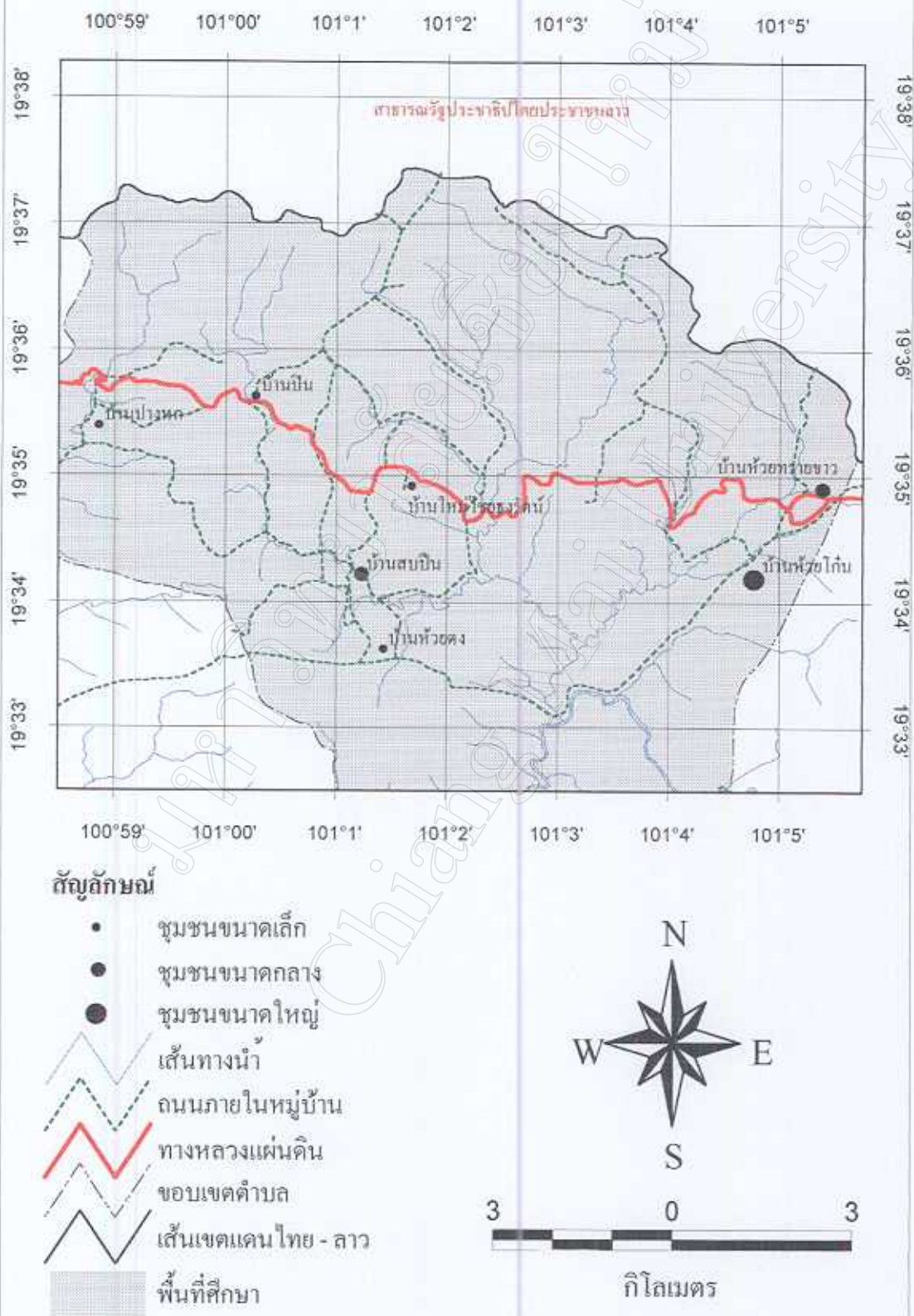
ทำการเกษตร หมู่บ้านตั้งอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเฉพาะหมู่บ้านหมู่บ้านหนึ่งเท่านั้น สาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการกระจายการตั้งถิ่นฐานเนื่องจากพื้นที่ที่เหมาะสมกับการทำเกษตรกรรมน้อยและมีอยู่อย่างจำกัดเป็นตัวกำหนดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและลักษณะการตั้งถิ่นฐาน

3.3.2 ชุมชนชายแดนห้วยโก๋นในปัจจุบัน

ชุมชนชายแดนห้วยโก๋นในปัจจุบันประกอบด้วยหมู่บ้าน 7 หมู่บ้านทำเลที่ตั้งชุมชนแต่ละชุมชนตั้งอยู่ใกล้เส้นทางคมนาคมขนส่งและแหล่งน้ำธรรมชาติโดยเฉพาะลำห้วยต่าง ๆ ในพื้นที่ศึกษา โดยมีลักษณะการกระจายของชุมชนชายแดนห้วยโก๋น โดยการใช้วิธีการวัดระยะทางของจุดข้างเคียงที่ใกล้ที่สุด (Nearest neighbor) พบว่าค่าดัชนี Nearest neighbor ของชุมชนชายแดนห้วยโก๋นในปี พ.ศ. 2508 มีค่าเท่ากับ 0.036 สามารถตีความได้ว่าลักษณะการกระจายของชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่ศึกษาค่อนข้างจะกระจายตัวเป็นกลุ่มก้อน (Clustered distribution) และพบว่าในปี พ.ศ. 2543 ค่าดัชนี Nearest neighbor มีค่าเท่ากับ 0.031 ซึ่งสามารถตีความได้ว่าลักษณะการกระจายของชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่ศึกษาค่อนข้างจะกระจายตัวเป็นกลุ่มก้อนคล้ายคลึงกันกับปี พ.ศ. 2508 ก่อนการอพยพหลีกหนีภัยสงคราม

จากการสัมภาษณ์และการเปรียบเทียบการใช้ที่ดินพบว่าชุมชนชายแดนห้วยโก๋นมีการขยายตัวของพื้นที่ตั้งถิ่นฐานและพื้นที่เกษตร เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรและการส่งเสริมทางด้านสาธารณูปโภคสาธารณูปการทำให้ ชุมชนชายแดนห้วยโก๋นพัฒนามากขึ้นกว่าในอดีต ทำให้สามารถยอมรับสมมุติฐานข้อที่หนึ่งและข้อที่สองคือการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชายแดนห้วยโก๋นมีการพัฒนาและขยายตัวตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาซึ่งปัจจัยทางด้านการเมืองมีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน จากการศึกษาประวัติของแต่ละหมู่บ้านพบว่าทำเลที่ตั้งถิ่นฐานปัจจุบันของแต่ละหมู่บ้านได้รับอิทธิพลมาจากปัจจัยทางด้านการเมือง เช่น การอพยพโยกย้ายทำเลที่ตั้งหมู่บ้านเนื่องจากภาวะสงคราม การตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ที่อยู่ในความดูแลของทางทหาร การขยายตัวของหมู่บ้านซึ่งเกิดจากการส่งเสริมทางด้านต่าง ๆ ของภาครัฐรวมถึงการเปิดจุดผ่านแดนถาวรห้วยโก๋นและการตั้งอำเภอเฉลิมพระเกียรติ ทำให้การขยายตัวของชุมชนมีรูปแบบการขยายตัวที่หลากหลาย รูปแบบการขยายตัวของการตั้งถิ่นฐานแตกต่างกันตามปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกตั้งบ้านเรือนของแต่ละครัวเรือนซึ่งได้แก่ปัจจัยทางด้านเส้นทางคมนาคมขนส่งและทางน้ำ ทำให้เกิดรูปแบบการขยายตัวของชุมชนในแนวยาวบนพื้นที่ราบขนาดเล็ก

แผนที่ 3.12 แผนที่ทำเลที่ตั้งของชุมชนชายแดนห้วยโก๋นและเส้นทางน้ำ

3.3.3 แบบก่อสร้างและรูปทรงอาคาร

แบบก่อสร้างและรูปทรงอาคารบ้านเรือนในชุมชนชายแดนห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่านมีลักษณะทรงทรงแบบและแบบก่อสร้างคล้ายคลึงกันคือทรงทรงแบบเฉพาะถิ่นของทางภาคเหนือที่มีการผสมผสานปนเปื้อนทางวัฒนธรรมของกลุ่มต่าง ๆ รอบพื้นที่ โดยมีสภาพต่าง ๆ คล้อยตามสภาวะของการใช้สอยและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่

รูปแบบและทรงทรงแบบอาคารบ้านเรือนในชุมชนชายแดนห้วยโก๋นสามารถแบ่งได้ 2 ลักษณะดังนี้

1) ลักษณะกึ่งถาวร (ยกเว้นห้างเผ้าทุ่งซึ่งมีลักษณะชั่วคราว) มีลักษณะหลังคากว้างมุงแผ่ ใบพลวงหรือใบตองตึง ยกใต้ถุนสูงไว้เลี้ยงสัตว์ มีชานไม้จริงเตี้ย ๆ อยู่ด้านหลังบ้าน ขนาดของใต้ถุนบ้านแล้วแต่เจ้าของบ้านเป็นผู้กำหนดแต่สูงจากพื้นไม่มากนักประมาณ 2 – 3 เมตร ให้มีพื้นที่และสูงพอเก็บข้าวของเครื่องใช้และเลี้ยงสัตว์ได้ วัสดุในการสร้างใช้วัสดุง่าย ๆ ที่สามารถหาได้ในพื้นที่ เช่น ไม้ไผ่ เสาไม้ ใบหญ้าคา ใบพลวงและใบตองตึง บ้านหนึ่งหลังคาเรือนประกอบด้วยห้องนอนหนึ่งถึงสองห้อง มีห้องโถงห้องใหญ่ที่สุดในบ้านไว้นั่งรับประทานอาหารกับพื้นและมีบริเวณชานไม้เตี้ย ๆ หลังบ้านซึ่งยกสูงต่ำกว่าความสูงของตัวบ้านเล็กน้อยไว้สำหรับซักล้าง ช่วงห่างระหว่างเสาบ้านแคบ ผนังบ้านทำจากไม้เนื้อแข็ง สำหรับบ้านที่มีฐานะยากจนมักใช้ไม้ไผ่หรือไม้ขางสานเป็นผนังบ้าน โครงสร้างหลังคาบ้านใช้ไม้ไผ่หรือไม้รวกเป็นโครงหลังคา มุงด้วยใบหญ้าคา ใบพลวงหรือใบตองตึง พื้นใช้ฟากไม้ไผ่ทาบซึ่งบางครั้งนำมาใช้เป็นผนังบ้านด้วย บันไดอยู่ใต้ชายคาของบ้านและตั้งบริเวณหน้าบ้าน ประตูและหน้าต่างทำจากไม้เนื้อแข็ง สำหรับบ้านที่มีฐานะยากจนมักใช้ไม้ไผ่ทาบหรือไม้ขางสานทำประตูและหน้าต่างแทนไม้เนื้อแข็ง ไม่มีรั้วบ้านห้องน้ำอยู่หลังบ้านแยกจากตัวบ้าน ตั้มนอกชายคาบ้านแต่ยังอยู่ในพื้นที่ของบ้าน

2) ลักษณะถาวร หรือที่อยู่อาศัยของผู้มีฐานะปานกลางถึงดี สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะย่อย

2.1) อาคารไม้ลักษณะถาวร ใช้ไม้เนื้อแข็ง (ไม้จริง) สร้างทั้งอาคาร ยกใต้ถุนสูงพอที่คนสามารถเดินผ่านได้โดยไม่ต้องก้มตัว มุงหลังคาลังกะสีกะหรือกระเบื้อง มักมีส่วนของหลังคายื่นออกมาปกคลุมบ้านได้พื้นที่มากกว่า บันไดอยู่หน้าบ้านตั้งอยู่ภายในชายคาบ้าน ขนาดของพื้นที่บ้านขยายใหญ่กว่าบ้านแบบกึ่งถาวร จำนวนห้องนอนไม่ต่ำกว่า 2 ห้องนอนขึ้นอยู่กับการใช้งานของเจ้าของบ้าน มีห้องโถงใหญ่โตกว่าบ้านแบบกึ่งถาวร ช่องว่างระหว่างเสาบ้านมากขึ้นกว่าบ้านแบบกึ่งถาวร ระเบียงบ้านและชานบ้านอยู่บริเวณหลังบ้านโดยแบ่งส่วนหนึ่งเป็นลานซักล้างเหมือนแบบกึ่งถาวรแต่สร้างด้วยวัสดุที่มีคุณภาพ แข็งแรงทนทานมากกว่าและยังมีขนาดใหญ่โตกว่าชานของบ้านแบบกึ่งถาวร มีการออกแบบการก่อสร้างอย่างดีก่อนการก่อสร้าง มีคานรองรับน้ำหนัก ใช้

แผ่นไม้กระดานเนื้อแข็งปูพื้น ประตูและหน้าต่างเป็นแบบถาวรสร้างด้วยไม้เนื้อแข็ง รั้วบ้านทำด้วยไม้ไผ่ ไม้ซางสานหรืออาจเป็นรั้วลวดหนาม ห้องน้ำอยู่หลังบ้าน ถูกแยกออกจากตัวบ้านตั้งอยู่นอกชายคาของบ้าน แต่ยังอยู่ในพื้นที่ของบ้าน

2.2) ตัวอาคารเป็นอิฐ หินและปูน ลักษณะทั่วไปมีทั้งบ้านชั้นเดียวและบ้านสองชั้น ลักษณะเหมือนบ้านในตัวเมือง เจ้าของเป็นผู้มีฐานะดี ส่วนใหญ่เป็นอาคารเพื่ออยู่อาศัยและการค้าควบคู่กัน ห้องครัวและห้องน้ำอยู่ในตัวอาคาร มีห้องนอนอย่างต่ำสองห้องนอน หลังคามุงด้วยตังกะสีหรือกระเบื้อง พื้นปูด้วยกระเบื้องปูพื้นหรือพื้นปูน บันไดตั้งในตัวอาคารและตั้งอยู่บริเวณด้านหลังของตัวอาคาร เสาเป็นอิฐและปูน ตัวอาคารประกอบของวัสดุที่เป็นไม้น้อยมาก สำหรับผู้ที่มีฐานะปานกลางมักมีส่วนประกอบของไม้แปรรูปผสมกับอิฐ หินและปูน มากน้อยตามแต่ฐานะเจ้าของบ้าน

ลักษณะตัวอาคารมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะของรูปแบบและทรวดทรงอาคารของบ้านเรือนอยู่ตลอดตามระยะเวลาที่เปลี่ยนแปลงไปและตามการพัฒนาทางด้านต่าง ๆ ทำให้มักพบบ้านที่มีลักษณะผสมผสานปนประหว่างตัวอาคารกึ่งถาวรและตัวอาคารแบบถาวรขึ้นอยู่กับฐานะเจ้าของบ้าน เกิดปัจจัยทางด้านสังคมหนึ่งคิดตามมาคือค่านิยมเกี่ยวกับบ้านเรือนคือรูปแบบลักษณะบ้านเรือนเป็นค่านิยมหนึ่งที่ตัวบ่งบอกถึงฐานะทางสังคมและฐานะทางเศรษฐกิจของเจ้าของบ้าน

3.3.4 วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือน

วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างแบ่งได้เป็น 2 ชนิดคือ วัสดุที่ได้จากพืชธรรมชาติที่สามารถหาได้ทั่วไปในพื้นที่และวัสดุที่ได้จากดิน หินและปูนได้จากการซื้อหา การเลือกวัสดุที่ใช้การก่อสร้างมีเหตุผล 2 ประการคือเหตุผลทางเศรษฐกิจและเหตุผลทางภูมิศาสตร์ เหตุผลทางเศรษฐกิจหมายถึงชนิดของวัสดุที่นำมาใช้ขึ้นอยู่กับฐานะของเจ้าของบ้านและเหตุผลทางภูมิศาสตร์หมายถึงการสร้างบ้านเรือนโดยใช้วัสดุที่หาได้ง่ายภายในท้องถิ่นหรือภายในพื้นที่บริเวณนั้น การก่อสร้างที่อยู่อาศัยประชากรคำนึงถึงวัสดุที่ได้จากธรรมชาติที่หาได้ในพื้นที่ก่อนเลือกใช้วัสดุชนิดอื่นซึ่งวัสดุธรรมชาติเหล่านั้นส่วนใหญ่ได้จากต้นไม้ จากนั้นจึงหาซื้อวัสดุที่ได้จากดินหินและปูนเพิ่มเติม ในอดีตวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือนคือวัสดุที่ได้จากธรรมชาติเท่านั้น ปัจจุบันใช้วัสดุผสมผสานระหว่างวัสดุที่ได้จากธรรมชาติและวัสดุดิน หินและปูน บางหลังคาเรือนเจ้าของมีฐานะดีสามารถสร้างบ้านเรือนโดยใช้วัสดุดิน หินและปูนทั้งหมดได้

วัสดุธรรมชาติที่ใช้ในการสร้างบ้านเรือนคือ ไม้สัก ไม้แดง ไม้เต็งและไม้รัง มักสร้างเป็นโครงสร้างหลักตัวอาคารโดยเฉพาะเสาของอาคาร ใช้ไม้ไผ่และไม้ซางเป็นฝาบ้านหรือส่วนอื่น ๆ ใช้ใบหญ้าคาหรือใบตองคิ่ง (ใบพลวง) ทำหลังคา สำหรับครัวเรือนที่มีฐานะวัสดุที่ใช้สร้างตัว

อาคารจะมีส่วนประกอบของวัสดุหินและปูนเพิ่มมากขึ้นตามฐานะของครัวเรือน เช่นกันวัสดุที่ใช้ทำหลังคาบ้านมักใช้ใบหญ้าคา ใบตองตึง เปลี่ยนเป็นสังกะสีหรือกระเบื้องมุงหลังคา

ปัจจุบันเหตุผลทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบของบ้านเรือนและวัสดุที่ใช้ก่อสร้างเพราะพื้นที่ศึกษาดังอยู่ห่างไกลจากตัวเมือง การคมนาคมขนส่งยากลำบาก ค่าใช้จ่ายในการขนส่งวัสดุก่อสร้างสูง ทำให้สูญเสียเงินกับค่าวัสดุก่อสร้างจำนวนมาก ประชากรในพื้นที่ศึกษาหันมาใช้วัสดุที่มีในท้องถิ่นมากกว่าการซื้อวัสดุหิน และปูนจากในตัวเมือง

3.3.5 ระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการในชุมชน

อดีตหมู่บ้านไม่มีร้านค้า ประชากรต้องเลี้ยงสัตว์และปลูกพืชผักไว้บริโภคในครัวเรือน ปัจจุบันทุกหมู่บ้านมีร้านค้าซึ่งค้าขายสินค้าประเภทสินค้าอุปโภค อาหารแห้งและยารักษาโรคโดยรับสินค้าจากอำเภอทุ่งช้างและอำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน จากการสำรวจพบว่าพื้นที่ศึกษาไม่มีตลาดสด อาหารสด เช่น ผัก ผลไม้และเนื้อสัตว์สามารถซื้อได้จากรถเร่ขายสินค้าซึ่งรับสินค้าจากอำเภอทุ่งช้างเดินทางเร่ขายสินค้ารายวันเดินทางค้าขายตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ รถเร่ขายอาหารสดมักกำหนดเวลาในการขายสินค้าในช่วงเวลาแตกต่างกันแต่ละหมู่บ้าน (กำหนดตามเวลาที่ผู้ค้าเริ่มเดินทางไปถึงหมู่บ้านเสมอ ๆ) ผู้บริโภคที่ต้องการซื้ออาหารสดเมื่อถึงเวลารถเร่ขายอาหารสดเดินทางมาถึงชุมชน ผู้บริโภคที่ต้องการซื้อสินค้าต้องมารอซื้อสินค้ายังจุดนัดขายสินค้าหรือตามเส้นทางถนนที่ผู้ค้าเร่เดินทางค้าขายผ่าน ร้านค้าประจำหมู่บ้านบางร้านขายอาหารสดบ้างแต่อาหารมักไม่สดและมีราคาแพงกว่ารถเร่อาหารสดรายทางเพราะร้านค้าในหมู่บ้านรับสินค้าจากรถเร่ขายอาหารสด ประชากรแต่ละหมู่บ้านมักปลูกพืชผักไว้บริโภคในครัวเรือน สำหรับเนื้อสัตว์บางชนิดต้องซื้อยกเว้นเนื้อไก่ที่เลี้ยงไว้บริโภคและในปัจจุบันประชากรสามารถซื้ออาหารสดและสินค้าอุปโภคบริโภคได้จากตลาดนัดชายแดนห้วยโก๋น

สภาพเส้นทางคมนาคมเดิมเป็นเพียงทางเดินเท้าขนาดเล็กที่เชื่อมโยงติดต่อกันระหว่างชุมชน ช่วงปี พ.ศ. 2513 ถึงปี พ.ศ. 2526 ภาครัฐสร้างถนนลูกรังเพื่อใช้ในการคมนาคมขนส่งแทนทางเท้าโดยสร้างตั้งแต่ ตำบลปอน อำเภอทุ่งช้างถึงหมู่บ้านห้วยทรายขาว อำเภอเฉลิมพระเกียรติ ปี พ.ศ. 2537 - 2538 รัฐบาลจึงสร้างถนนใหม่เป็นถนนลาดยางแทนที่ถนนลูกรังเดิมเพื่อรองรับการพัฒนาในอนาคต ตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมามีได้จัดสร้างถนนในหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีตเสริมไม้ไผ่แทนที่ทางเดินเท้าขนาดเล็กแต่ยังไม่แล้วเสร็จครบทุกเส้นทาง บางเส้นทางในหมู่บ้านยังมีสภาพเป็นถนนลูกรัง ถนนดินอัดหรือเป็นเพียงทางเดินเท้าขนาดเล็กเท่านั้น การพัฒนาทางด้านการสาธารณูปโภคพื้นฐานนำไปสู่การพัฒนาทางด้านอื่น ๆ และการขยายตัวของชุมชน ส่งผลให้ปัจจุบันมีรถโดยสารประจำทางสำหรับให้บริการรับจ้างโดยสารผ่านหมู่บ้านต่าง ๆ เส้นทางให้

บริการตั้งแต่ตำบลปอน อำเภอทุ่งช้างถึงตลาดชายแดนห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติซึ่งจะเดินทางผ่านหมู่บ้านปางหก หมู่บ้านปินและหมู่บ้านใหม่ไชยรงค์เท่านั้น ประชากรที่พักอาศัยห่างจากทางหลวงซึ่งเป็นเส้นทางให้บริการของรถโดยสารประจำทางต้องเดินทางจากที่พักอาศัยของตนและมาทางหลวงเพื่อรอใช้บริการรถโดยสาร การเดินทางของประชากรในชุมชนชายแดนห้วยโก๋นส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์เพื่อการจับจ่ายซื้อหาสินค้ายังตลาดนัดชายแดนห้วยโก๋นยกเว้นหมู่บ้านปางหกและหมู่บ้านปินเดินทางไปซื้อสินค้ายังตำบลปอน อำเภอทุ่งช้าง เนื่องจากระยะทางที่ไกลกว่าและประชากรยังมีการเดินทางเพื่อการรักษาอาการเจ็บป่วยซึ่งประชากรจะเดินทางไปรักษายังสถานีนอนามัยประจำหมู่บ้านหรือสถานีนอนามัยของหมู่บ้านใกล้เคียง เมื่ออาการป่วยหนักจึงจะส่งตัวเข้ารับรักษายังโรงพยาบาลทุ่งช้าง ยกเว้นประชากรที่พักอาศัยในชุมชนที่อยู่ใกล้กับโรงพยาบาลทุ่งช้างจะเดินทางไปรักษายังโรงพยาบาลทุ่งช้างได้แก่ หมู่บ้านปางหกและหมู่บ้านปิน ปัจจุบันในอำเภอเฉลิมพระเกียรติมีการก่อสร้างโรงพยาบาลประจำอำเภอเฉลิมพระเกียรติซึ่งกำลังอยู่ในระหว่างการก่อสร้าง

ด้านการศึกษาโรงเรียนในอำเภอเฉลิมพระเกียรติเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา ไม่มีโรงเรียนประจำทุกหมู่บ้าน เด็กนักเรียนที่พักอาศัยในหมู่บ้านที่ไม่มีโรงเรียนมีความจำเป็นต้องตื่นแต่เช้าและใช้วิธีเดินเท้าไปเรียนยังโรงเรียนประจำหมู่บ้านใกล้เคียง ในพื้นที่ศึกษามีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนเข้าเรียน 2 แห่งตั้งอยู่ในหมู่บ้านห้วยโก๋นและหมู่บ้านใหม่ไชยรงค์ ปัจจุบันประชากรเริ่มเล็งเห็นความสำคัญของความรู้และข่าวสารจึงได้มีการจัดสร้างที่พักอ่านหนังสือประจำหมู่บ้านซึ่งหมู่บ้านปางหกเป็นหมู่บ้านแรกเริ่มและหมู่บ้านเดียวในอำเภอที่จัดสร้าง เพื่อให้ประชากรได้อ่านหนังสือหาความรู้และเพื่อแพร่กระจายข่าวสารต่าง ๆสู่ประชากรโดยได้รับการสนับสนุนจากกรมการศึกษานอกโรงเรียน

ตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมามีการพัฒนาอย่างสม่ำเสมอและกระจายการพัฒนาไปสู่ทุกชุมชน ปัจจุบันไฟฟ้าเข้าถึงทุกชุมชนทุกครัวเรือนมีมิเตอร์ไฟฟ้าทุกหลังคาเรือนขึ้นตรงกับการไฟฟ้าอำเภอทุ่งช้างมีเพียงหนึ่งหมู่บ้านเท่านั้นไม่มีไฟฟ้าใช้คือหมู่บ้านห้วยทรายขาวและ 2 หมู่บ้านมีไฟฟ้าใช้แต่มิเตอร์ไฟฟ้าไม่ครบทุกหลังคาเรือนคือหมู่บ้านห้วยดงและหมู่บ้านปางหก ประชากรทั้งสองหมู่บ้านใช้วิธีพ่วงสายไฟฟ้ากับหลังคาเรือนอื่นเพื่อนำไฟฟ้ามาใช้ยังหลังคาเรือนของตนใช้วิธีผลัดกันสลับจ่ายค่าไฟฟ้ารายเดือน

อดีตต้องเดินทางไกลเพื่อนำน้ำจากลำห้วยมาใช้อุปโภคบริโภคปัจจุบันใช้น้ำจากระบบประปาภูเขาเกือบทุกหมู่บ้านยกเว้นหมู่บ้านใหม่ไชยรงค์ ในบางพื้นที่เท่านั้นที่ใช้สามารถใช้น้ำจากบ่อบาดาลเนื่องจากสภาพภูมิประเทศเป็นภูเขาและหินพื้นฐานที่แข็งเป็นอุปสรรคต่อการขุดเจาะเพื่อนำน้ำบาดาลมาใช้และบางพื้นที่การขุดบ่อบาดาลต้องขุดลึกมากจึงจะสามารถนำน้ำบาดาลมาใช้

ได้ หมู่บ้านที่สามารถนำน้ำบาดาลขึ้นมาใช้ได้แก่ บางพื้นที่ของหมู่บ้านห้วยโก้นซึ่งประปาภูเขาไม่สามารถจ่ายน้ำถึงประชากรหันมาใช้น้ำจากบ่อบาดาลทดแทน และหมู่บ้านห้วยคงซึ่งสามารถใช้ น้ำจากประปาภูเขาได้เฉพาะในช่วงฤดูฝน ในฤดูแล้งทางน้ำแห่งขอคประชากรต้องหาแหล่งน้ำ อุปโภคบริโภคแหล่งใหม่มาทดแทนจึงใช้น้ำจากบ่อบาดาล ปริมาณน้ำที่ได้ไม่เพียงพอใช้ตลอดทั้ง ปีโดยเฉพาะในฤดูแล้งมักประสบปัญหาขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภค การเผาทำลายขยะทำได้โดย วิธีแยกเผาแต่ละครัวเรือนหรือที่ทิ้งให้ย่อยสลายเองตามธรรมชาติในป่า สามารถแยกรายละเอียด เกี่ยวกับสาธารณูปโภคและสาธารณูปการแยกอธิบายรายหมู่บ้าน ตำบลห้วยโก้นดังตาราง 3.2

ตาราง 3.2 รายละเอียดเกี่ยวกับสาธารณูปโภคและสาธารณูปการแยกอธิบายรายหมู่บ้าน ตำบลห้วยโก้น

หมู่บ้าน	จำนวน โรงเรียน	จำนวน สถานีนอนมัย	จำนวน ร้านค้า	จำนวน โทรศัพท์สาธารณะ	จำนวนยานพาหนะ(คัน)	
					รถยนต์ หลัก	รถยนต์ สี่ล้อ
ห้วยโก้น	1	1	8	3	3	18
สบป็น	1	1	2	1	-	1
ห้วยคง	-	-	2	2	-	0
ป็น	-	-	4	-	-	3
ปางหก	1	1	1	1	-	1
ใหม่ไชยรงรัตน์	1	-	2	1	-	-
ห้วยทรายขาว	1	-	2	-	-	2
รวม	5	3	21	8	3	25

หลังจากการเปิดจุดผ่านแดนถาวรห้วยโก้นชุมชนต่าง ๆ ได้รับผลกระทบจากการเปิดจุดผ่านแดนถาวรและการเปิดตลาดนัดชายแดนห้วยโก้นคือ ปริมาณการเดินทางเข้ามาซื้อสินค้าในหมู่บ้านต่าง ๆ ในพื้นที่ศึกษาของผู้บริโภคมีความสม่ำเสมอในการเดินทางมาซื้อสินค้าลดลงเพราะผู้บริโภคมาซื้อสินค้าที่ตลาดนัดชายแดนห้วยโก้น ไม่เดินทางมาซื้อสินค้าในหมู่บ้านต่าง ๆ เหมือนอดีตและประชากรในหมู่บ้านยังเดินทางไปซื้อสินค้ายังตลาดชายแดนมากขึ้น เนื่องจากมีชนิดสินค้ามีหลากหลายให้เลือกซื้อและสินค้ายังราคาถูกกว่าราคาของสินค้าในร้านค้าประจำหมู่บ้าน ทำให้รายได้ของร้านค้าประจำหมู่บ้านลดลงแต่บางหมู่บ้านได้รับผลกระทบจากการเปิดจุดผ่านแดนห้วยโก้นและการเปิดตลาดนัดชายแดนห้วยโก้นน้อยเนื่องจากหมู่บ้านหรือชุมชนตั้งถิ่น

ฐานใกล้เคียงค้าขายสินค้าแหล่งอื่นมากกว่าตลาดนัดชายแดนห้วยโก๋น เช่น หมู่บ้านปางหกและหมู่บ้านปิน การเลือกซื้อสินค้า ประชากรในหมู่บ้านสามารถเดินทางไปซื้อสินค้ายังตำบลปอน อำเภอทุ่งช้างได้สะดวกและยังเสียค่าใช้จ่ายในการเดินทางน้อยกว่าการเดินทางมาจับจ่ายซื้อสินค้ายังตลาดนัดชายแดนห้วยโก๋น ซึ่งราคาสินค้าไม่แตกต่างกันมากนักเพียงแต่นักคิดของสินค้าในตลาดนัดชายแดนห้วยโก๋นให้เลือกมากกว่าในตำบลปอน อำเภอทุ่งช้าง หมู่บ้านห้วยโก๋นได้รับผลกระทบจากการเปิดจุดผ่านแดนถาวรมากที่สุดคือนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวยังจุดผ่านแดนถาวรมักแวะค้างคืนในหมู่บ้านและซื้อสินค้าประเภทผ้าทอซึ่งเป็นหัตถกรรมในครัวเรือนของหมู่บ้านห้วยโก๋น ทำให้ประชากรในหมู่บ้านมีรายได้เพิ่มมากขึ้น อีกผลกระทบหนึ่งจากการเปิดจุดผ่านแดนถาวรคือมีการคมนาคมขนส่งผ่านชุมชนที่ตั้งอยู่สองฟากถนนทางหลวงมากขึ้น ชุมชนจะได้รับผลกระทบจากการคมนาคมขนส่งบ้างเช่น การแวะรับประทานอาหารหรือแวะซื้อสินค้าบริโภค ชุมชนหรือหมู่บ้านที่ตั้งห่างไกลจากถนนทางหลวงเช่น หมู่บ้านสบปิ่นหรือหมู่บ้านห้วยคงได้รับผลกระทบจากการเปิดจุดผ่านแดนถาวรน้อยหรือแทบไม่ได้รับผลกระทบ นอกจากการเดินทางไปจับจ่ายซื้อสินค้ายังตลาดนัดชายแดนห้วยโก๋นเท่านั้นและหมู่บ้านห้วยทรายขาวเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่สองฟากถนนทางหลวงแต่ได้รับผลกระทบต่อการเปิดจุดผ่านแดนถาวรน้อยเช่นกัน เนื่องจากการค้าขายตามแนวชายแดนนั้นมักขนส่งสินค้าหรือเดินทางจากจุดผ่านแดนถาวรไปยังตามเส้นทางระหว่างจุดผ่านแดนถาวรไปยังอำเภอทุ่งช้าง แต่หมู่บ้านห้วยทรายขาวนั้นตั้งอยู่นอกเส้นทางคมนาคมขนส่งที่กล่าวมา จึงไม่ได้รับผลกระทบจากการเปิดจุดผ่านแดนถาวรห้วยโก๋น นอกจากการเดินทางไปจับจ่ายซื้อสินค้ายังตลาดนัดชายแดนห้วยโก๋นเท่านั้น ส่วนใหญ่ประชากรของแต่ละชุมชนเดินทางไปจับจ่ายซื้อสินค้ายังตลาดนัดชายแดนห้วยโก๋นทุกอาทิตย์เนื่องจากมีสินค้าให้เลือกซื้อครบทุกประเภท สินค้าที่จับจ่ายซื้อหาส่วนใหญ่ได้แก่สินค้าประเภทสินค้าอุปโภคและบริโภค

ผลกระทบที่เกิดจากการก่อตั้งอำเภอเฉลิมพระเกียรติของแต่ละชุมชนคือการพัฒนาทางด้านสาธารณูปโภคสาธารณูปการและสิ่งอำนวยความสะดวกในชุมชนเช่น การสร้างถนนคอนกรีตเสริมไม้อัดในหมู่บ้าน การจัดสร้างระบบประปาภูเขา การนำไฟฟ้าเข้าสู่ชุมชนต่าง ๆ จุดบ่อเลี้ยงปลาของหมู่บ้าน แจกพันธุ์ปลาและการแจกจ่ายข้าวสารอาหารแห้งและเครื่องนุ่งห่มอยู่อย่างสม่ำเสมอโดยเฉพาะในฤดูหนาว การจัดอบรมทางด้านการเกษตรและด้านต่าง ๆ การส่งเสริมการรวมกลุ่มต่าง ๆ

3.3.6 ปัญหาต่างๆในชุมชน

สภาพปัญหาในชุมชนชายแดนห้วยโก๋นจากการสำรวจและการสัมภาษณ์พบว่ามีปัญหา ดังนี้

- การรวมกลุ่มต่าง ๆ ระดับอำเภอ ตำบลและหมู่บ้านยังขาดการส่งเสริมและขาดอุปกรณ์ใช้ในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ เช่น กลุ่มแม่บ้านขาดเครื่องใช้ในการประกอบอาหารไว้สำหรับประกอบอาหารเมื่อมีงานต่าง ๆ เป็นต้น

- ปัญหาด้านสุขภาพอนามัยโดยเฉพาะน้ำและอาหารที่บริโภคไม่สะอาดขาดการส่งเสริมทางด้านโภชนาการ มีสถานอนามัยไม่ครบหมู่บ้านเมื่อเกิดปัญหาเรื่องสุขภาพหรือการเจ็บป่วยต้องเดินทางไปรักษายังสถานอนามัยประจำหมู่บ้านใกล้เคียงหรือที่โรงพยาบาลทุ่งช้างซึ่งตั้งห่างไกลจากชุมชนชายแดนห้วยโก๋น

- การไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่ถือครอง เนื่องจากพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติเป็นพื้นที่ป่าดงน้ำชั้นหนึ่งเอซึ่งตามกฎหมายห้ามมิให้ทำกิจกรรมใด ๆ ในพื้นที่แต่กรมป่าไม้อนุญาตให้ทำการเกษตรในพื้นที่ที่มีอยู่ห้ามบุกเบิกพื้นที่ใหม่ เกษตรกรไม่มีความมั่นใจในการประกอบอาชีพและการอยู่อาศัยในพื้นที่ปัจจุบัน

- ความยากจนของประชากรคือปัญหาหลักที่รัฐพยายามยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือในด้านการแจกจ่ายข้าวของต่าง ๆ และให้ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพเพราะความยากจนของประชากรนำไปสู่การพัฒนาที่ล่าช้า

- ปัญหาทางด้านระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการไม่เพียงพอซึ่งได้แก่ ปัญหาเส้นทางคมนาคมลาดชัน แม้แต่เส้นทางในหมู่บ้านห้วยโก๋นซึ่งเป็นทางหลวงแผ่นดินและเป็นถนนสายสำคัญของอำเภอเฉลิมพระเกียรติมีขนาดเล็ก เส้นทางคมนาคมไม่ทั่วถึงทุกพื้นที่ในหมู่บ้าน เส้นทางคมนาคมในหมู่บ้านมีขนาดเล็กและบางส่วนยังเป็นถนนลูกรัง จากที่กล่าวมาเป็นผลให้การติดต่ออุปโภคบริโภคของหมู่บ้านกับพื้นที่อื่นมีน้อยเพราะการเดินทางติดต่อกับพื้นที่อื่นเป็นไปได้ยากลำบาก เส้นทางลาดชันและระยะทางห่างไกลจากพื้นที่อื่น ๆ

ขาดแคลนโทรศัพท์สาธารณะและโทรศัพท์สาธารณะที่มีขาดการดูแลเอาใจใส่จากเจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่รับผิดชอบ เนื่องจากระยะทางของหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกล การเดินทางเข้ามาตรวจเช็คดูแลทำได้ยากลำบาก เมื่อโทรศัพท์สาธารณะเสียหรือเต็มหรือเสียจึงไม่สามารถใช้การได้เป็นเวลานาน รวมถึงการเข้ามาดูแลของเจ้าหน้าที่ภาครัฐและขาดการส่งเสริมทางด้านต่าง ๆ ยังมีน้อย

การขาดแคลนน้ำไม่สามารถแจกจ่ายน้ำประปาได้ทั่วถึงทุกครัวเรือน บางครัวเรือนต้องใช้น้ำบาดาลจากบ่อน้ำในการอุปโภคบริโภค เกิดปัญหาการอุปโภคบริโภคน้ำไม่สะอาดเป็นอันตรายนำไปสู่โรคร้ายต่าง ๆ และปัญหาการไม่มีไฟฟ้าใช้ในหมู่บ้านห้วยทรายขาวซึ่งปัจจุบันใช้ตะเกียง เนื่องจาก

จากเป็นหมู่บ้านที่อยู่ระหว่างของเขตบริการของการไฟฟ้าอำเภอปัวซึ่งจ่ายกระแสไฟฟ้าถึงบ้านกัวจันทร์และการไฟฟ้าอำเภอทุ่งช้างซึ่งจ่ายกระแสไฟฟ้าถึงหมู่บ้านห้วยโก๋นเท่านั้น ประชากรหมู่บ้านห้วยทรายขาวต้องเสียค่าใช้จ่ายมากในการซื้อเทียนและซื้อน้ำมันก๊าดใส่ตะเกียง ทำให้ประสบความยุ่งยากไม่สะดวกในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในเวลากลางคืน

3.4 ลักษณะการใช้ที่ดินชุมชนชายแดนห้วยโก๋น

การใช้ที่ดินชุมชนชายแดนห้วยโก๋นตลอดช่วงเวลามีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินอย่างสม่ำเสมอ ผลจากการศึกษาเปรียบเทียบการใช้ที่ดินชุมชนชายแดนห้วยโก๋นปี พ.ศ. 2536 ปี พ.ศ. 2540 และปี พ.ศ. 2543 ได้ผลการศึกษาดังนี้

3.4.1 การใช้ที่ดินในปี พ.ศ. 2536

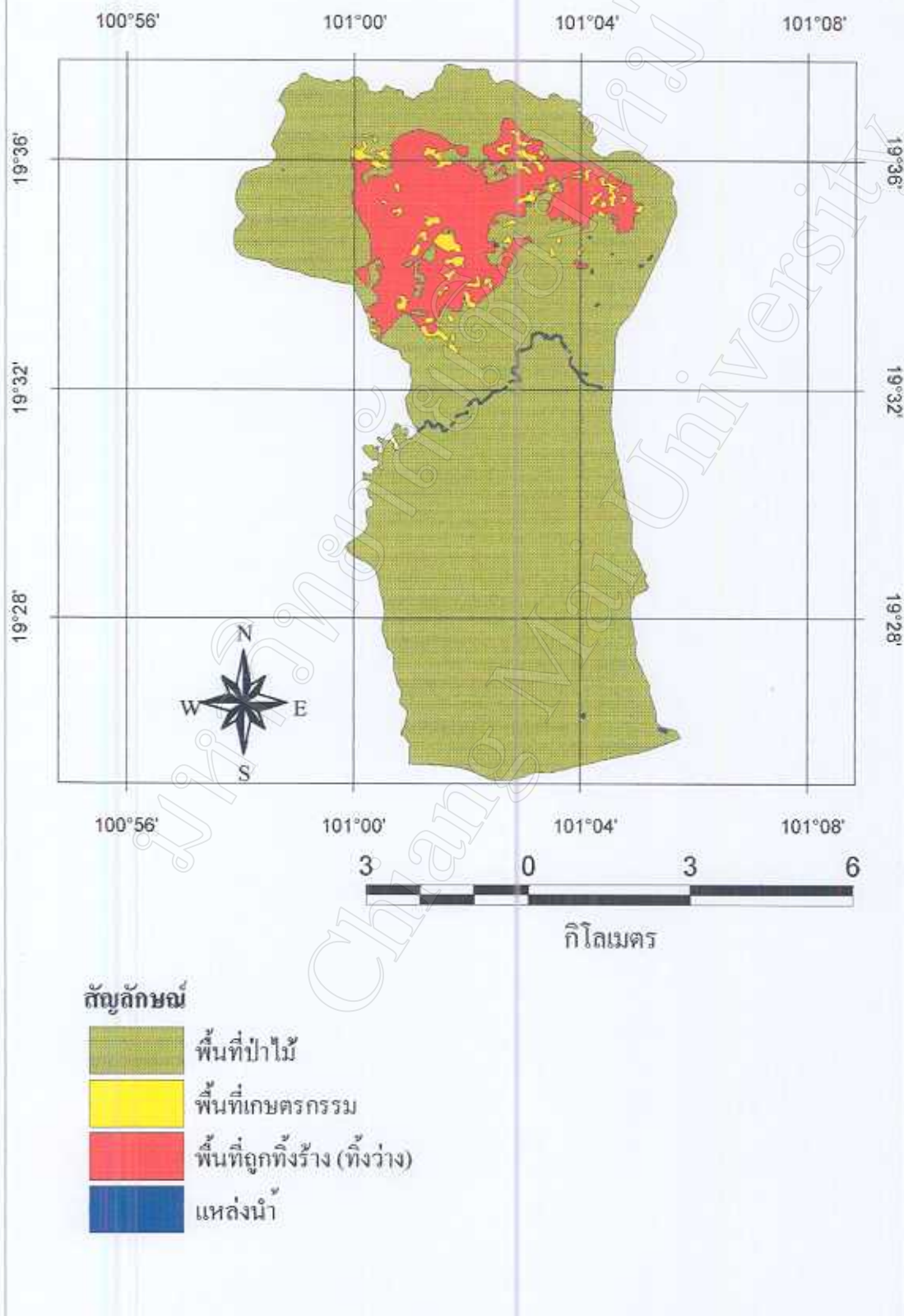
จากตาราง 3.3 ประเภทการใช้ที่ดินสามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเภทเป็นการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมร้อยละ 2.04 ของพื้นที่ทั้งหมด เป็นพื้นที่ที่ทิ้งร้างร้อยละ 13.45 ของพื้นที่ทั้งหมด เป็นพื้นที่ป่าร้อยละ 84.10 ของพื้นที่ทั้งหมดที่เหลือเป็นพื้นที่แหล่งน้ำร้อยละ 0.41 ของพื้นที่ทั้งหมด พืชที่เพาะปลูกส่วนใหญ่คือข้าวไร่ ข้าวโพด มะม่วง ลำไย เสาวรส พืชผักบางชนิด

ลักษณะการกระจายตัวของการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมและที่ทิ้งร้างตั้งอยู่ทางตอนเหนือของพื้นที่ศึกษา ซึ่งเป็นอยู่ใกล้กับพื้นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนชายแดนห้วยโก๋นและใกล้กับเส้นทางคมนาคมขนส่ง โดยลักษณะการใช้ที่ดินที่สองประเภทตั้งอยู่ใกล้ชิดกัน พื้นที่ทำการเกษตรจะถูกล้อมรอบด้วยพื้นที่ทิ้งร้าง พื้นที่ทางตอนใต้ของพื้นที่ศึกษาเป็นพื้นที่ป่าทั้งหมด เนื่องจากไม่มีชุมชนตั้งถิ่นฐานและห่างไกลจากพื้นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนชายแดนห้วยโก๋น

ตาราง 3.3 การใช้ที่ดินชุมชนชายแดนห้วยโก๋น ปี พ.ศ. 2536

การใช้ที่ดินปี พ.ศ. 2536	ตารางกิโลเมตร	ไร่	ร้อยละ
พื้นที่ป่าไม้	162.93	101,831.45	84.10
พื้นที่เกษตรกรรม	3.95	2,470.39	2.04
พื้นที่ทิ้งร้าง (ทิ้งว่าง)	26.05	16,283.81	13.45
แหล่งงาน	0.80	467.00	0.41
รวม	193.73	121,082.65	100.00

แผนที่ 3.13 การใช้ที่ดิน ปี พ.ศ. 2536

พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าไม้ มีพื้นที่เกษตรกรรมจำนวนน้อย พื้นที่ทิ้งร้างมีจำนวนมากกว่าเนื่องจากการทำการเกษตรกรรมของประชากรชุมชนชายแดนห้วยโก๋นทำการเกษตรแบบทำไร่เลื่อนลอย ทำให้มีการเปิดพื้นที่ป่าเพื่อทำการเกษตรเมื่อพื้นที่หมดความอุดมสมบูรณ์จึงทิ้งพื้นที่เดิมบุกรุกเปิดพื้นที่ป่าใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าทำการเกษตร

3.4.2 การใช้ที่ดินปี พ.ศ. 2540

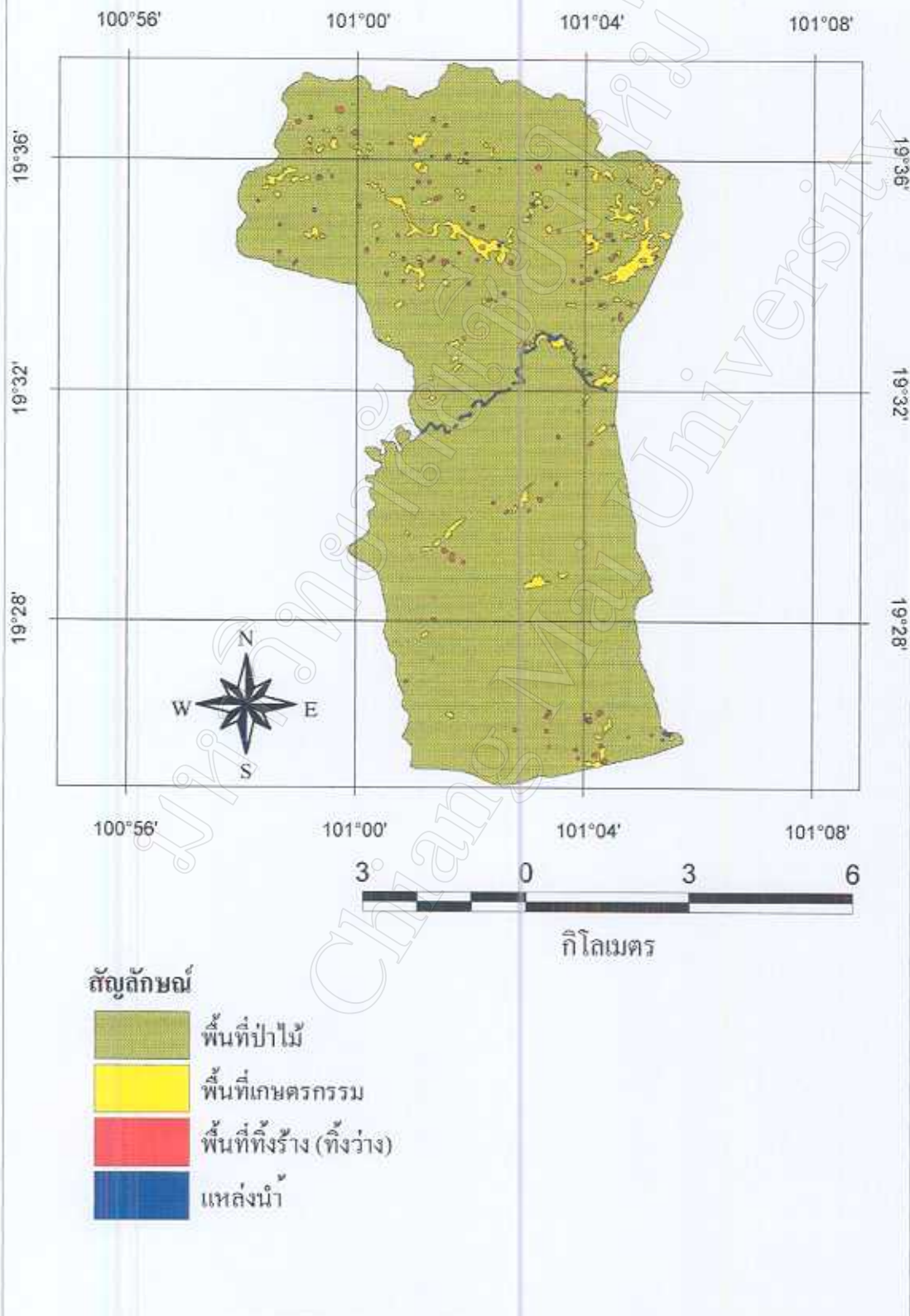
จากตาราง 3.4 ประเภทการใช้ที่ดินสามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเภทเป็นการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมร้อยละ 3.56 ของพื้นที่ทั้งหมด เป็นพื้นที่ทิ้งร้างร้อยละ 0.60 ของพื้นที่ทั้งหมด เป็นพื้นที่ป่าร้อยละ 95.43 ของพื้นที่ทั้งหมดที่เหลือเป็นพื้นที่แหล่งน้ำร้อยละ 0.41 ของพื้นที่ทั้งหมด พืชที่เพาะปลูกส่วนใหญ่คือ ข้าวไร่ ข้าวโพดและไม้ผลบ้างเล็กน้อยได้แก่ มะม่วง เสาวรส และส้มเขียวหวาน

ลักษณะการกระจายตัวของการใช้ที่ดินประเภทต่าง ๆ พื้นที่เกษตรกรรมกระจายตัวอยู่ทางตอนเหนือของพื้นที่ศึกษา ที่ดินเพื่อการเกษตรตั้งอยู่ใกล้ชุมชนมากยิ่งขึ้น ลักษณะแปลงที่ดินมีลักษณะที่ดินแต่ละแปลงติดต่อกันเป็นที่ดินเพื่อการเกษตรแปลงใหญ่ ที่ดินทิ้งร้างเป็นเพียงที่ดินแปลงขนาดเล็ก กระจายตัวทั่วไปทางตอนเหนือของพื้นที่ศึกษา มีการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรทางตอนใต้ของพื้นที่ศึกษาเกิดจากการเข้ามาใช้ที่ดินของชุมชนอื่น ๆ ในพื้นที่ใกล้เคียงชุมชนชายแดนห้วยโก๋น สำหรับพื้นที่แหล่งน้ำมีการทำการเกษตรใกล้ทางน้ำเล็กน้อย เพื่อนำน้ำมาใช้ในการเกษตร พื้นที่แหล่งน้ำบางส่วนกระจายอยู่ในพื้นที่ใกล้ชุมชนเกิดจากการจัดสร้างอ่างเก็บกักน้ำและฝายเก็บน้ำของประชากรในพื้นที่ศึกษา

ตาราง 3.4 การใช้ที่ดินชุมชนชายแดนห้วยโก๋น ปี พ.ศ. 2540

การใช้ที่ดินปี พ.ศ. 2540	ตารางกิโลเมตร	ไร่	ร้อยละ
พื้นที่ป่าไม้	184.87	115,545.58	95.43
พื้นที่เกษตรกรรม	6.90	4,314.25	3.56
พื้นที่ทิ้งร้าง (ทิ้งว่าง)	1.16	724.58	0.60
แหล่งน้ำ	0.80	498.25	0.41
รวม	193.73	121,082.65	100.00

แผนที่ 3.14 การใช้ที่ดิน ปี พ.ศ. 2540

พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าไม้ มีพื้นที่เกษตรกรรมจำนวนมาก พื้นที่ทิ้งร้างมีจำนวนน้อยกว่าเนื่องจากลักษณะการเกษตรกรรมของประชากรชุมชนชายแดนห้วยโก๋นเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำการเกษตรจากแบบทำไร่เลื่อนลอยเป็นแบบทำไร่หมุนเวียน พื้นที่ทำการเกษตรจึงมีมากกว่าพื้นที่ทิ้งร้างซึ่งเป็นพื้นที่ที่เกษตรกรจะหมุนเวียนกลับไปทำการเกษตรในปีต่อไป

3.4.3 การใช้ที่ดินในปี พ.ศ. 2543

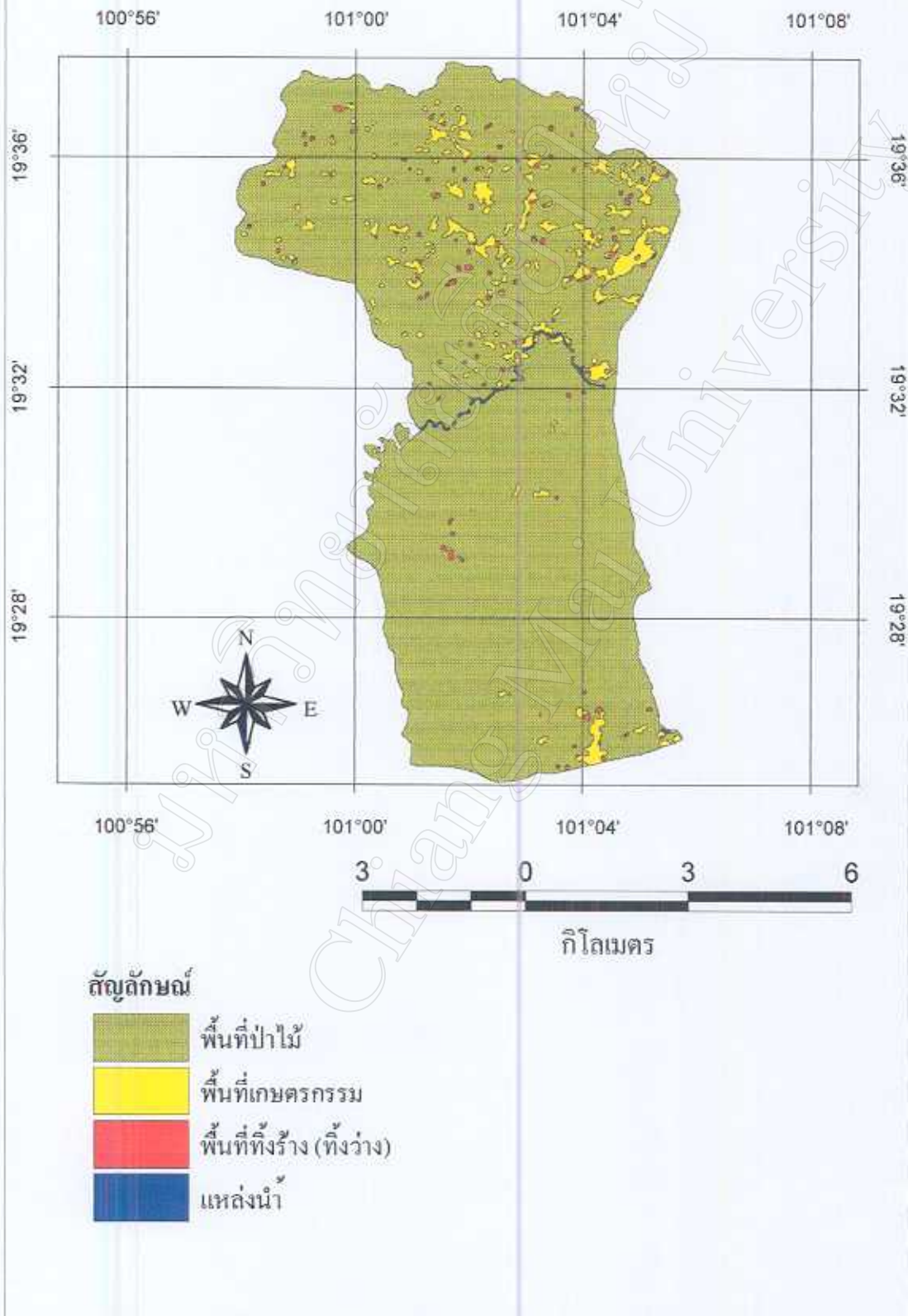
จากตาราง 3.5 ประเภทการใช้ที่ดินสามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเภทเป็นการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมร้อยละ 5.19 ของพื้นที่ทั้งหมด เป็นพื้นที่ทิ้งร้างร้อยละ 0.82 ของพื้นที่ทั้งหมด เป็นพื้นที่ป่าร้อยละ 93.64 ของพื้นที่ทั้งหมดที่เหลือเป็นพื้นที่แหล่งน้ำร้อยละ 0.35 ของพื้นที่ทั้งหมด พืชที่เพาะปลูกส่วนใหญ่คือ ข้าวไร่ ข้าวโพดและไม้ผลบ้างเล็กน้อยได้แก่ มะม่วง เสาวรส และส้มเขียวหวาน

ลักษณะการกระจายตัวของการใช้ที่ดินประเภทต่าง ๆ คือการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรกระจายตัวอยู่ทางตอนเหนือของพื้นที่ศึกษา พื้นที่ทิ้งร้างว่างเปล่ามีจำนวนมากกระจายตัวอยู่ทางตอนเหนือของพื้นที่ศึกษาคือบริเวณชุมชนและมีพื้นที่เกษตรกรรมบางส่วนตั้งอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำ แต่มีการทำการเกษตรในพื้นที่ใกล้เคียงแหล่งน้ำน้อยเนื่องจากห่างไกลจากชุมชน ทางตอนใต้ของพื้นที่ศึกษามีพื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่ทิ้งร้างเล็กน้อยเกิดจากการทำการเกษตรของชุมชนใกล้เคียงที่อยู่นอกพื้นที่ศึกษา จำนวนพื้นที่การใช้ที่ดินแต่ละประเภทคล้ายคลึงกับแต่มีปริมาณการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรและพื้นที่ทิ้งร้างเพิ่มขึ้น โดยจำนวนพื้นที่ป่าไม้ลดลง

ตาราง 3.5 การใช้ที่ดินชุมชนชายแดนห้วยโก๋น ปี พ.ศ. 2543

การใช้ที่ดิน ปี พ.ศ. 2543	ตารางกิโลเมตร	ไร่	ร้อยละ
พื้นที่ป่าไม้	181.41	113,380.30	93.64
พื้นที่เกษตร	10.06	6,285.96	5.19
พื้นที่ทิ้งร้าง (ทิ้งว่าง)	1.58	988.55	0.82
แหล่งน้ำ	0.68	427.85	0.35
รวม	193.73	121,082.65	100.00

แผนที่ 3.15 การใช้ที่ดิน ปี พ.ศ. 2543

ในปี พ.ศ. 2536 ประชากรชุมชนชายแดนห้วยโก๋นบุกรุกเปิดพื้นที่ป่าไม้เป็นจำนวนมากทำให้สภาพพื้นที่ที่ทิ้งร้าง (ทิ้งว่าง) มีสภาพเป็นพื้นที่เปิดและป่าเสื่อมโทรม การบุกรุกเปิดพื้นที่ของเกษตรกรมีเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากการทำการเกษตรแบบทำไร่เลื่อนลอย การเปิดพื้นที่และเข้าทำการเกษตรขึ้นอยู่กับความขยันและแรงงานแต่ละครัวเรือนเพียงพอต่อการเปิดพื้นที่มากน้อยเพียงใด แต่ละครัวเรือนทำการเกษตรในพื้นที่หลายแปลงและเปลี่ยนพื้นที่เพาะปลูกเป็นพื้นที่แห่งใหม่เสมอเพราะดินในพื้นที่เกษตรแปลงเก่ามีความอุดมสมบูรณ์ลดลง ทำให้พื้นที่ป่าไม้ถูกบุกรุกทำลายตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา

หลังจากการตั้งอำเภอเฉลิมพระเกียรติในปี พ.ศ. 2539 รัฐบาลเข้มงวดกวดขันเรื่องการบุกรุกทำลายป่าและกำหนดให้มีเจ้าหน้าที่ดูแลรับผิดชอบเกี่ยวกับการเกษตร ที่ดินและป่าไม้ เกษตรกรชุมชนชายแดนห้วยโก๋นจึงเปลี่ยนรูปแบบการเกษตรจากการทำไร่เลื่อนลอยเป็นการทำการเกษตรแบบทำไร่หมุนเวียนในแปลงที่ดินที่ครัวเรือนตนเองถือครองอยู่และไม่สามารถขยายพื้นที่เพาะปลูกได้อีกเพราะกรรมป่าไม้มิให้เกษตรกรเข้าไปบุกรุกพื้นที่ป่าที่เคยเป็นพื้นที่เพาะปลูกในอดีต เกษตรกรแต่ละครัวเรือนมีที่ดินถือครองประมาณ 3 - 4 แปลงเท่านั้น พื้นที่ทิ้งร้าง (ทิ้งว่าง) บางส่วนปรับเปลี่ยนเป็นสภาพป่าอีกครั้งส่งผลให้ในปี พ.ศ. 2540 จำนวนพื้นที่ป่าไม้เพิ่มขึ้น

3.4.4 การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินระหว่างปี พ.ศ. 2540 ถึงปี พ.ศ. 2543

เปรียบเทียบลักษณะการกระจายของการใช้ที่ดินจากแผนที่.....และจากตาราง 3.6 พื้นที่เกษตรในปี พ.ศ. 2543 เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2540 และกระจายไปทั่วพื้นที่ทางตอนเหนือของพื้นที่ศึกษา จำนวนพื้นที่เพิ่มมากขึ้นเป็นเท่าสองเท่าของพื้นที่เกษตรในปี พ.ศ. 2540 พื้นที่ทิ้งร้างในปี พ.ศ. 2543 มีจำนวนเพิ่มขึ้นไม่มากนัก โดยพื้นที่ที่เพิ่มขึ้นส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงจากพื้นที่ป่าไม้ พื้นที่เกษตรและพื้นที่ทิ้งร้างส่วนใหญ่ตั้งอยู่ใกล้กับชุมชนในพื้นที่ศึกษา เพื่อสะดวกในการเดินทาง พื้นที่ทางตอนใต้ของพื้นที่ศึกษา โดยเฉพาะพื้นที่ที่ห่างไกลจากชุมชน พื้นที่ทำการเกษตรมีจำนวนลดลงและเพิ่มมากขึ้นในบริเวณตอนใต้สุดของพื้นที่ศึกษาซึ่งใกล้กับชุมชนอื่นนอกเขตพื้นที่ศึกษา พื้นที่เกษตรที่เพิ่มมากขึ้นแสดงถึงการบุกรุกพื้นที่ป่ามากขึ้น

ในปี พ.ศ. 2540 ถึงปี พ.ศ. 2543 พื้นที่การใช้ที่ดินแต่ละประเภทมีการเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก เจ้าหน้าที่ป่าไม้ดูแลการบุกรุกพื้นที่ป่าเข้มงวดมากขึ้นประกอบกับการส่งเสริมทางการเกษตรและการให้ความรู้เกี่ยวกับการเกษตรแก่เกษตรกรชุมชนชายแดนห้วยโก๋นและรูปแบบการเกษตรที่เปลี่ยนแปลงจากการเกษตรแบบไร่เลื่อนลอยเป็นการเกษตรแบบไร่หมุนเวียนทำให้จำนวนของพื้นที่การใช้ที่ดินแต่ละประเภทมีการเปลี่ยนแปลงลดลง พื้นที่เกษตรกรรมการเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาแต่จำนวนพื้นที่ที่เพิ่มขึ้นลดลงตามช่วงเวลาที่ผ่านมาเช่นกัน

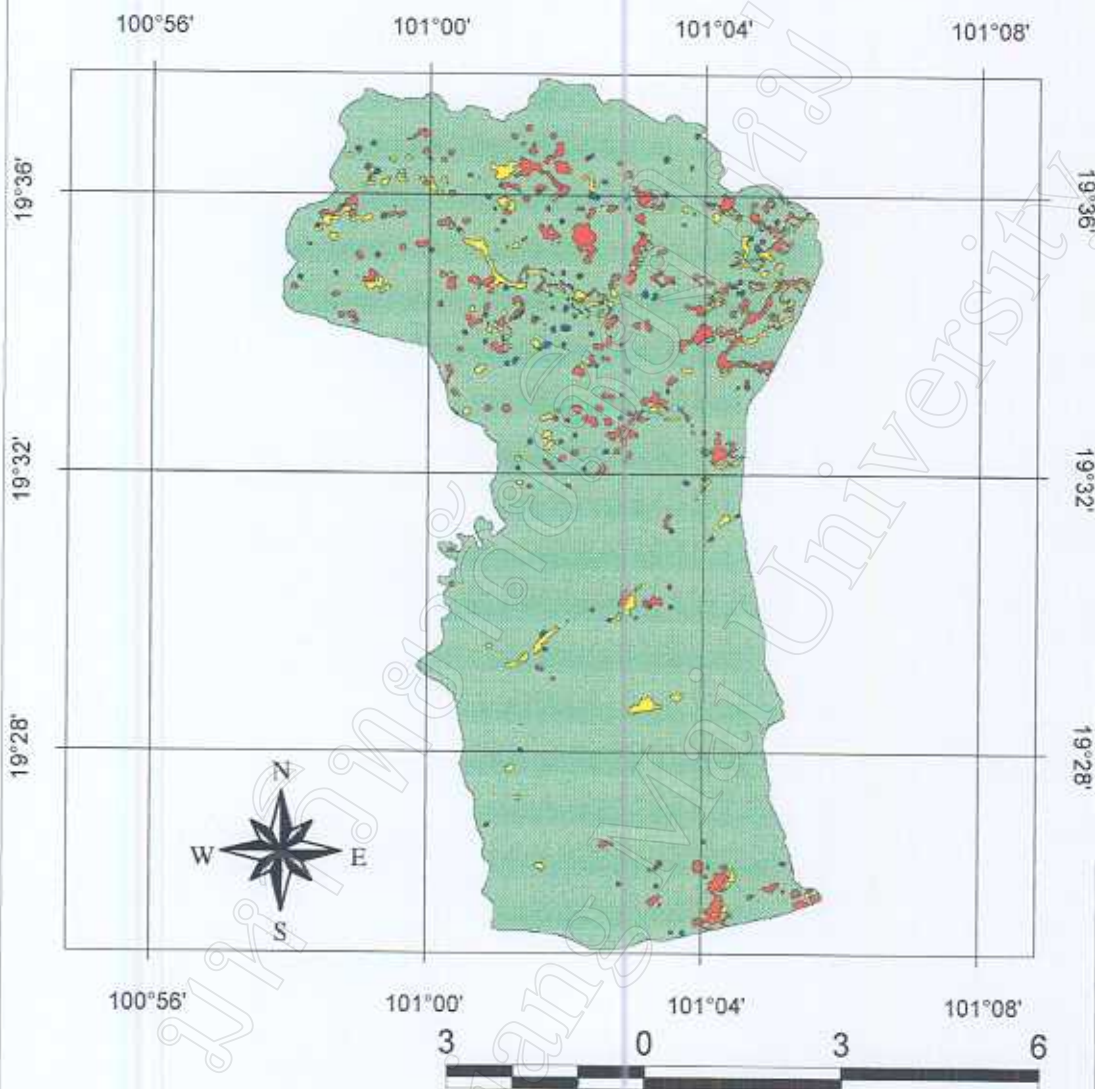
จากตาราง 3.7 พื้นที่ส่วนใหญ่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเนื่องจากการตั้งอำเภอเฉลิมพระเกียรติและการดูแลพื้นที่อำเภออย่างเข้มงวดดังที่กล่าวมาข้างต้นทำให้การใช้ที่ดินแต่ละประเภทมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินไม่มากนักยกเว้นการเปลี่ยนแปลงที่ดินระหว่างการใช้ที่ดิน 2 ประเภทได้แก่การใช้ที่ดินประเภทพื้นที่เกษตรกรรมและการใช้ที่ดินประเภทพื้นที่ทิ้งร้าง โดยเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่ทิ้งร้างเปลี่ยนเป็นพื้นที่เกษตรกรรมและจากพื้นที่เกษตรกรรมเปลี่ยนเป็นพื้นที่ทิ้งร้าง (ทิ้งว่าง) สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงเฉพาะประเภทการใช้ที่ดิน 2 ประเภทนี้เนื่องจากเกษตรกรชุมชนชายแดนห้วยโก้นมีรูปแบบการเกษตรแบบทำไร่หมุนเวียน ทำการเกษตรในพื้นที่ที่คร้วเรือนตนเองถือครอง ซึ่งแต่ละครอบครัวถือครองที่ดินประมาณ 3 – 4 แปลง ลักษณะการทำเกษตรจะหมุนเวียนไปในพื้นที่ที่ครอบครัวตนเองถือครองโดยทำการเกษตรปีละแปลงที่ดินละ 2 – 3 ปี แปลงที่ดินที่เหลืออยู่ไม่ได้ทำการเกษตรจะทิ้งให้กลับฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์ 5 – 8 ปี เปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่เป็นพื้นที่ทิ้งร้าง (ทิ้งว่าง) เมื่อทำการเกษตรครบทุกแปลงที่ดินที่เกษตรกรถือครองจึงหมุนเวียนกลับมาทำการเกษตรในที่ดินแปลงนั้น ๆ อีกครั้ง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเฉพาะการใช้ที่ดิน 2 ประเภท

การศึกษาการใช้ที่ดิน ปี พ.ศ. 2540 และปี พ.ศ. 2543 พบว่าการตั้งอำเภอเฉลิมพระเกียรติเป็นปัจจัยหลักที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการใช้ที่ดินและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินรวมถึงการขยายตัวและการพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน จากการเปรียบเทียบการใช้ที่ดินที่มีการเปลี่ยนแปลงไปในช่วงเวลาเห็นได้ชัดว่าปัจจัยทางด้านการตั้งอำเภอเฉลิมพระเกียรติมีอิทธิพลต่อการใช้ที่ดินและการขยายตัวของชุมชนและมีอิทธิพลต่อปัจจัยอื่นที่ส่งเสริมการขยายตัวของชุมชนและการใช้ที่ดินให้ถูกต้องมากยิ่งขึ้น

ตาราง 3.6 ผลต่างทางพื้นที่ของการใช้ที่ดินระหว่างปี พ.ศ. 2540 กับ ปี พ.ศ. 2543

ประเภทการใช้ที่ดิน	ปี พ.ศ. 2540 (ตร.กม.)	ปี พ.ศ. 2543 (ตร.กม.)	ผลต่างของพื้นที่ (ตร.กม.)
พื้นที่ป่าไม้	184.87	181.41	-3.46
พื้นที่เกษตรกรรม	6.90	10.06	3.15
พื้นที่ทิ้งร้าง (ทิ้งว่าง)	1.16	1.58	0.42
แหล่งน้ำ	0.80	0.68	-0.11
รวม	193.73	193.73	0.00

แผนที่ 3.16 การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินระหว่างปี พ.ศ. 2540 - 2543

สัญลักษณ์

- พื้นที่เกษตรกรรมเปลี่ยนเป็นพื้นที่ป่าไม้
- พื้นที่ทิ้งร้าง (ทิ้งว่าง) เปลี่ยนเป็นพื้นที่ป่าไม้
- พื้นที่ป่าไม้เปลี่ยนเป็นพื้นที่เกษตรกรรม
- พื้นที่ทิ้งร้าง (ทิ้งว่าง) เปลี่ยนเป็นพื้นที่เกษตรกรรม
- พื้นที่ป่าไม้เปลี่ยนเป็นพื้นที่ทิ้งร้าง (ทิ้งว่าง)
- พื้นที่เกษตรกรรมเปลี่ยนเป็นพื้นที่ทิ้งร้าง (ทิ้งว่าง)
- ไม่มีการเปลี่ยนแปลง

ตาราง 3.7 การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินแยกตามประเภทการใช้ที่ดินระหว่างปี พ.ศ. 2540 กับปี พ.ศ. 2543

ประเภทการใช้ที่ดินที่เปลี่ยนแปลงจากปี พ.ศ. 2540 ถึงปี พ.ศ. 2543			
ประเภทการใช้ที่ดิน	ตารางกิโลเมตร	ไร่	ร้อยละ
ไม่เปลี่ยนแปลง	180.98	113,114.42	93.42
พื้นที่ป่าไม้เปลี่ยนเป็นพื้นที่ทิ้งร้าง	0.83	519.13	0.43
พื้นที่ป่าไม้เปลี่ยนเป็นพื้นที่เกษตรกรรม	7.21	4,507.75	3.72
พื้นที่ทิ้งร้างเปลี่ยนเป็นพื้นที่ป่าไม้	0.52	326.00	0.27
พื้นที่ทิ้งร้างเปลี่ยนเป็นพื้นที่เกษตรกรรม	0.06	36.60	0.03
พื้นที่เกษตรกรรมเปลี่ยนเป็นพื้นที่ป่าไม้	4.06	2,538.78	2.10
พื้นที่เกษตรกรรมเปลี่ยนเป็นพื้นที่ทิ้งร้าง	0.06	39.98	0.03
รวม	193.73	121,082.65	100.00

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในตำบลห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน อดีตมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบรวมกลุ่มแต่ละกลุ่มกระจายในพื้นที่ที่มีความเหมาะสมทางด้านกายภาพ ยึดแหล่งน้ำเป็นหลักในการเลือกพื้นที่ตั้งถิ่นฐาน สภาพพื้นที่ที่ตั้งถิ่นฐาน หมู่บ้านทั่วไปตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเชิงเขาสูงมีความลาดชันน้อยใกล้แหล่งน้ำแต่ละกลุ่มตั้งถิ่นฐานห่างกันโดยมีไร่เลื่อนลอยล้อมรอบตัวหมู่บ้าน หลังจากได้รับผลกระทบจากสงครามเกิดการอพยพหนีภัยสงครามเข้าไปพึ่งพิงอาศัยอยู่กับญาติสนิทมิตรสหายและพักอาศัยในพื้นที่ที่ภาครัฐจัดสรรไว้รองรับการอพยพซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอใกล้เคียง ยกเว้นหมู่บ้านห้วยโก๋นอพยพหลายครั้งเพื่อหนีภัยสงครามพื้นที่ที่อพยพยังอยู่ในพื้นที่ตำบลห้วยโก๋นและยังได้รับภัยจากสงครามต่อเนื่องตลอด ในที่สุดจึงอพยพไปพึ่งพิงพักอาศัยในพื้นที่รองรับที่ทางรัฐจัดสรรให้ หลังจากสงครามสงบจึงอพยพกลับมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ตำบลห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่านตามเดิม บางหมู่บ้านตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เดิมที่เคยตั้งถิ่นฐานก่อนเกิดสงคราม บางหมู่บ้านตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แห่งใหม่โดยได้รับอิทธิพลจากทางทหารเพื่อสะดวกต่อการควบคุมดูแลและการรักษาความปลอดภัย บางหมู่บ้านอพยพกลับมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ใหม่มักยึดเส้นทางคมนาคมเป็นหลักในการตั้งถิ่นฐานและสะดวกต่อการคมนาคมขนส่ง

ความแตกต่างของปีที่อพยพและช่วงระยะเวลาที่อพยพนั้นขึ้นอยู่กับทำเลที่ตั้งถิ่นฐานของแต่ละหมู่บ้านแตกต่างกันทำให้ความเสี่ยงที่จะเกิดจากภัยสงครามแตกต่างกัน หมู่บ้านที่มีทำเลที่ตั้งอยู่ในเส้นทางเคลื่อนกำลังของฝ่ายคอมมิวนิสต์และหมู่บ้านที่มีทำเลที่ตั้งอยู่ใกล้ฐานปฏิบัติการทางทหารของฝ่ายรัฐบาลไทยมักได้รับภัยจากการต่อสู้ระหว่างทั้งสองฝ่ายมากกว่าหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ห่างไกลทำให้ได้รับผลกระทบจากสงครามน้อยกว่า และหมู่บ้านที่มีชาติพันธุ์เดียวกันกับฝ่ายคอมมิวนิสต์ ทหารฝ่ายคอมมิวนิสต์จึงไม่ทำร้ายประชากรหมู่บ้านนั้น ๆ จึงทำให้หมู่บ้านในกลุ่มนี้อพยพหนีภัยสงครามหลังหมู่บ้านในกลุ่มแรกที่ถูกกล่าวมา

ช่วงระยะเวลาอพยพและเวลาอพยพกลับพื้นที่ชายแดนห้วยโก๋นของแต่ละหมู่บ้านแตกต่างกันขึ้นอยู่กับอัตราความเสี่ยงที่เป็นภัยกับประชากรของแต่ละหมู่บ้านแต่ละและความเสี่ยงของทำเลที่ตั้งที่หมู่บ้านจะไปตั้งถิ่นฐานใหม่ โดยส่วนใหญ่มักอยู่ในความดูแลและการตัดสินใจของทหารฝ่ายรัฐบาลเป็นผู้กำหนดเวลาอพยพกลับเมื่อทหารรัฐบาลคิดว่าปลอดภัยและสามารถดูแลป้องกันภัยให้กับหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านได้

การตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านแปรผันตามความแตกต่างของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นหรือประดิษฐ์ขึ้นในพื้นที่ อดีตแต่ละหมู่บ้านมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบรวมกลุ่มเพื่อความปลอดภัยหรือเรียกอีกอย่างว่าการตั้งถิ่นฐานแบบบ้านหนาแน่น รวมกลุ่มอยู่เป็นหย่อมในพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐานและการเกษตร โดยพื้นที่ทำการเกษตรอยู่ล้อมรอบหมู่บ้านตั้งห่างจากตัวหมู่บ้านประมาณ 1-2 กิโลเมตร ส่วนการปศุสัตว์สามารถแบ่งการปศุสัตว์ของชุมชนชายแดนห้วยโก๋นได้ 2 ประเภทได้แก่ การเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่พักอาศัย สัตว์ที่เลี้ยงในพื้นที่พักอาศัยได้แก่ ไก่ หมู สุนัข โดยมีคอกไว้ได้ดูนบ้านหรือเลี้ยงปล่อยในบริเวณบ้านและอีกประเภทคือการเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ป่า สัตว์ที่เลี้ยงในพื้นที่ป่าได้แก่ วัวและควาย เลี้ยงปล่อยในพื้นที่ป่าใกล้หมู่บ้าน ความใกล้ไกลของพื้นที่ทำการเกษตรขึ้นอยู่กับทำเลที่ตั้งของพื้นที่ทำการเกษตรในอดีต

เนื่องจากประชากรที่อยู่อาศัยในชุมชนชายแดนห้วยโก๋นเป็นชนเผ่าต่าง ๆ เกษตรกรยังมีรูปแบบการทำการเกษตรแบบโบราณคือ การทำไร่เลื่อนเป็นกรรมวิธีแบบง่าย ๆ คือการใช้ไฟเผาป่าบุกเบิกพื้นที่ทำการเพาะปลูกและทำการเพาะปลูกเพียง 2-3 ปี จนดินหมดความอุดมสมบูรณ์จากนั้นจึงเคลื่อนย้ายไปสู่พื้นที่เพาะปลูกแห่งใหม่ พื้นที่เพาะปลูกจะตั้งอยู่ห่างไกลจากบ้านเรือน พืชที่ปลูกส่วนมากคือพืชประเภทข้าวได้แก่ ข้าวไร่และข้าวโพด ปัจจุบันกฎหมายป่าไม้บังคับและควบคุมการขยายพื้นที่เพาะปลูก เกษตรกรไม่สามารถเผาป่าเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูกเหมือนอดีตได้ เกษตรกรตกอยู่ในสภาวะบีบบังคับเรื่องการขยายพื้นที่เพาะปลูกไปในพื้นที่แห่งใหม่แต่เกษตรกรยังมีความคิดเกี่ยวกับเรื่องดินเสื่อมคุณภาพเกิดแนวความคิดเชิงพฤติกรรมในการเพาะปลูกรูปแบบใหม่คือการทำการเกษตรหมุนเวียนในพื้นที่ที่เกษตรกรครอบครอง ทำในพื้นที่ละ 1-2 ปี จึง

เปลี่ยนเพาะปลูกในที่ดินแปลงใหม่จนหมุนเวียนกลับมาทำการเพาะปลูกในพื้นที่เดิม ทั้งนี้ความยาวนานของการพักฟื้นความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่เพาะปลูกขึ้นอยู่กับจำนวนแปลงที่ดินที่เกษตรกรถือครองอยู่ การทำการเกษตรแบบทำไร่หมุนเวียนในแปลงที่ดินที่มีอยู่เกิดขึ้นทดแทนการทำไร่เลื่อนลอยที่ทำในอดีต

ปัจจุบันหมู่บ้านไม่สามารถขยายตัวได้เกิดการตั้งถิ่นฐานกระจุกกันอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านเดิมหนาแน่นขึ้นเรื่อย ๆ พื้นที่ที่เหมาะสมทำการเกษตรมีอยู่อย่างจำกัด การจัดการระบบการใช้ที่ดินใหม่ การกำหนดพื้นที่ป่าไม้และกฎหมายห้ามบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ส่งผลให้เกษตรกรทำการเกษตรแบบไร่หมุนเวียนใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านคือเกษตรกรคิดว่าเมื่อใช้พื้นที่เพาะปลูกพืชติดต่อกันเป็นระยะเวลานานความอุดมสมบูรณ์ของดินจะลดลงได้ผลผลิตน้อย ควรหมุนเวียนการเพาะปลูกไปในพื้นที่ที่แต่ละครัวเรือนถือครอง เพื่อให้ดินได้พักและฟื้นความอุดมสมบูรณ์ อดีตรูปแบบการใช้ที่ดินและการตั้งถิ่นฐานที่ไม่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้าทำให้ลักษณะตัวอาคารบ้านเรือนและเส้นทางคมนาคมไม่มีระเบียบแบบแผนในปัจจุบัน เกิดจากขาดการวางแผนและการออกแบบสร้างหมู่บ้านตัวอาคารถูกละเลย รูปแบบของหมู่บ้านและตัวอาคารจึงพัฒนาโดยธรรมชาติเป็นตัวกำหนดปราศจากการควบคุม ภาครัฐได้ตระหนักถึงความสำคัญของการวางแผนจึงกำหนดพื้นที่ทำกินเพื่อรองรับการพัฒนาและเพื่อหยุดการอพยพเคลื่อนย้ายและการบุกรุกทำลายป่าต้นน้ำลำธาร เพื่อเป็นการรักษาสภาพป่าไม้ ประชากรชุมชนชายแดนห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่านจึงเริ่มตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรเพราะถูกจำกัดด้วยเหตุผลต่าง ๆ และการจัดการระบบที่อยู่อาศัยใหม่ เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้ลักษณะการตั้งถิ่นฐานเปลี่ยนแปลงไปคือความเจริญของชุมชนที่ได้รับการพัฒนามาตามยุคสมัย เมื่อมนุษย์สามารถหาทางแก้ไขหรือประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ ขึ้นทดแทน ปัจจัยบางปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลือกทำเลที่ตั้งถิ่นฐานจึงมีความสำคัญลดน้อยลงหรือไม่มีความสำคัญ เช่น การสร้างแท้งค์เก็บน้ำฝนขนาดใหญ่ใช้ทดแทนการตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งน้ำ หรือการลดความสำคัญของความเชื่อเกี่ยวกับผีหรือค่านิยมต่าง ๆ ที่ล้าสมัย

ลักษณะชุมชนชายแดนห้วยโก๋นเป็นชุมชนชนบท ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก การประกอบอาชีพเกษตรกรรมต้องอาศัยฤดูกาลและลมฟ้าอากาศ การใช้ที่ดินประเภทต่าง ๆ ทั้งในรูปตั้งปลูกสร้างและการปรับปรุงสภาพพื้นที่มีน้อยมาก สภาพสังคมในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปอย่างเชื่องช้าหรือแทบไม่มีการเปลี่ยนแปลงและสภาพสังคมมีความสลับซับซ้อนน้อย ไม่มีการแบ่งชนชั้นหรือมีการแบ่งชนชั้นแต่สามารถแยกชนชั้นได้ยากมาก ทำให้หมู่บ้านพัฒนาอย่างเชื่องช้าสังคมในหมู่บ้านยังเป็นสังคมแบบชนบทแบ่งงานทำในครัวเรือนและออกแรงช่วยกันทำงานของคนในหมู่บ้านฉันทะริศรานุวัติ สภาวะหนี้สินในชุมชนชายแดนห้วยโก๋น ส่วนใหญ่เกิดจากการกู้ยืมเพื่อการเกษตร แหล่งที่มาของเงินกู้ได้แก่ สหกรณ์การเกษตรซึ่งก่อตั้งในปี

พ.ศ. 2525 พื่อค้าคนกลาง ญาติมิตรและเงินส่งเสริมทางการเกษตรของหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (เงิน อพป.) คือเงินอุดหนุนแต่ละหมู่บ้านที่ให้เกษตรกรกู้ยืมเพื่อลงทุนทำการเกษตรโดยไม่คิดดอกเบี้ยและเงินกองทุนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน (เงิน กขคจ.) คือเงินให้กู้ยืมเพื่อการเลี้ยงสัตว์จากภาครัฐที่ส่งเสริมให้เกษตรกรใช้พื้นที่ที่ไม่สามารถใช้ประโยชน์ทางการเกษตรอย่างอื่นได้นำมาใช้เลี้ยงสัตว์ จากการสนับสนุนเงินทุนจากภาครัฐจากกองทุนกู้ยืมต่าง ๆ เป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกษตรกรมีภาวะหนี้สินมากยิ่งขึ้น

ลักษณะของหมู่บ้านในชุมชนชายแดนห้วยโก๋นเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ มีลักษณะครัวเรือนแบบเกาะกลุ่มกันแน่นขาดแบบแผนที่ชัดเจนไม่เป็นระเบียบ การวางตัวของหมู่บ้านสัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพได้แก่ ทางน้ำและสันเขา ยกเว้นหมู่บ้านที่ตั้งถิ่นฐานใหม่มีการวางตัวหมู่บ้านสัมพันธ์กับลักษณะทางวัฒนธรรมได้แก่ ถนน สภาพภูมิประเทศของพื้นที่ชุมชนชายแดนห้วยโก๋นเป็นภูเขาลาดชันส่งผลให้มีพื้นที่เหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐานน้อยก่อให้เกิดการตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม

การตั้งหมู่บ้านกระจายทั่วไปและตัวอาคารในหมู่บ้านเกาะกลุ่มกันอย่างหนาแน่น ช่วงเวลาที่ผ่านมา ประเพณี ความเชื่อมีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐาน ในปัจจุบันปัจจัยทางด้านประเพณี ความเชื่อมีอิทธิพลลดลงจากอดีตเนื่องจากการพัฒนาทางด้านต่าง ๆ ปัจจัยทางด้านสังคมเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชายแดนห้วยโก๋น ปัจจัยทางด้านสังคมเหล่านั้นได้แก่ ปัจจัยทางด้านความปลอดภัยซึ่งแสดงออกให้เห็นในลักษณะการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านปัจจุบันคือลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบรวมกลุ่ม ป้องกันภัยร่วมกัน หมู่บ้านขยายตัวตามธรรมชาติรวมกันแน่นขาดระเบียบ